

EN KRITIK AF DEN KLASSISKE OMKOSTNINGSTEORI I BELYSNING AF NYERE LITTERATUR.¹⁾

Af Niels Lindberg.

Indledning.

Et Godes naturlige eller normale Værdi udgøres af Summen af dets Produktionsomkostninger. Godets Markedsværdi kan vel øjeblikkelig differere mere eller mindre fra dets Normalværdi, men der vil under visse Forudsætninger være en Tendens til Overensstemmelse. Det er det Indhold, der ligger bag den klassiske Sætning, at et Godes Produktionsomkostninger bestemmer dets Værdi.

Den nyere Litteratur har for det første fortsat en hos Efterklassicisterne paabegyndt Redegørelse for Forudsætningernes Antal og deres Art. Derved har man fundet og formuleret Forudsætninger, som Klassikerne ikke var klar over, hvilket atter fik dem til at overvurdere deres Omkostningsteoris Realisme. For det andet har den nyere Kritik bebrejdet Klassikerne, at deres Teori paa enkelte Punkter ikke har kunnet konkretiseres uden at modificeres, hvilket skyldes, at enkelte af deres Forudsætninger var for dristigt valgt. Naar man nemlig skulde nærme det forenkede Samfund, hvorfra man deducerede, til Virkeligheden, ved Hjælp af de aftagende Abstraktioners Metode, kom man i Strid med sine egne Forudsætninger.

Endnu et Spørgsmaal skal indledningsvis omtales, nemlig: hvad har Klassikerne ment med Produktionsomkostninger? Har de ment Produktionsudgifterne, regnet i Penge, eller har de ment de subjektive Ofre og Anstrengelser, som Produktionen medfører?

Forfatteren har afholdt sig fra et Forsøg paa at besvare dette dogmehistoriske Spørgsmaal. Udgangspunktet er i Stedet for

¹⁾ Denne Artikel er et stærkt forkortet Referat af en Besvarelse af en af Universitetet stillet Prisopgave med samme Titel. For indgaaende Kritik af nævnte Besvarelse og værdifulde Raad m. H. t. dette Referats Affattelse takker jeg Prof. Zeuthen.

EN KRITIK AF DEN KLASSISKE OMKOSTNINGSTEORI I BELYSNING AF NYERE LITTERATUR.¹⁾

Af Niels Lindberg.

Indledning.

Et Godes naturlige eller normale Værdi udgøres af Summen af dets Produktionsomkostninger. Godets Markedsværdi kan vel øjeblikkelig differere mere eller mindre fra dets Normalværdi, men der vil under visse Forudsætninger være en Tendens til Overensstemmelse. Det er det Indhold, der ligger bag den klassiske Sætning, at et Godes Produktionsomkostninger bestemmer dets Værdi.

Den nyere Litteratur har for det første fortsat en hos Efterklassicisterne paabegyndt Redegørelse for Forudsætningernes Antal og deres Art. Derved har man fundet og formuleret Forudsætninger, som Klassikerne ikke var klar over, hvilket atter fik dem til at overvurdere deres Omkostningsteoris Realisme. For det andet har den nyere Kritik bebrejdet Klassikerne, at deres Teori paa enkelte Punkter ikke har kunnet konkretiseres uden at modificeres, hvilket skyldes, at enkelte af deres Forudsætninger var for dristigt valgt. Naar man nemlig skulde nærme det forenklede Samfund, hvorfra man deducerede, til Virkeligheden, ved Hjælp af de aftagende Abstraktioners Metode, kom man i Strid med sine egne Forudsætninger.

Endnu et Spørgsmaal skal indledningsvis omtales, nemlig: hvad har Klassikerne ment med Produktionsomkostninger? Har de ment Produktionsudgifterne, regnet i Penge, eller har de ment de subjektive Ofre og Anstrengelser, som Produktionen medfører?

Forfatteren har afholdt sig fra et Forsøg paa at besvare dette dogmehistoriske Spørgsmaal. Udgangspunktet er i Stedet for

¹⁾ Denne Artikel er et stærkt forkortet Referat af en Besvarelse af en af Universitetet stillet Prisopgave med samme Titel. For indgaaende Kritik af nævnte Besvarelse og værdifulde Raad m. H. t. dette Referats Affattelse takker jeg Prof. Zeuthen.

taget i, hvad man i den nyere Tid har lagt i det klassiske Omkostningsbegreb. Forsvaret for denne Fremgangsmaade ligger i, at der ikke eksisterer nogen klassisk Omkostningsteori, men kun en 5—6 Myter om, hvad den gik ud paa. Klassikerne var ikke en Gruppe Mennesker, der arbejdede intimt sammen, ledet af fælles Grundanskuelser og Formaal. Naar Landet ligger saaledes, er det rimeligst at tage Udgangspunkt i en af de gængse Myter om den klassiske Lære, her Marshalls.

Hvad bliver saa det klassiske Omkostningsbegreb? Man læse f. Eks. Marshalls Artikel i *Fortnightly Review* April 1876 (Side 592) „A point of view was conquered for us by Adam Smith, from which a commodity is regarded as the embodiment of measurable efforts and sacrifices“. Eller som man ogsaa kan udtrykke det: en Vares sande Omkostninger er de Ofre og Anstrengelser, der er afløbet i dens Produktion i videste Forstand. Det klassiske Omkostningsbegreb skulde altsaa være det subjektive allerede fra Smiths Dage.

Adam Smith. 1723—1790.

I Smiths „*Wealth of Nations*“ (1776) kan man finde Formaalet med den klassiske Omkostningsteori, nemlig Besvarelsen af de to Spørgsmaal „First . . . wherein consists the real price of all commodities. Secondly what are the different parts of which this real price is composed or made up“. Den naturlige Pris bestaar i Varernes Omkostninger, der atter dannes af den hele Værdi af den Jordrente, Arbejdsløn og Profit, som maa betales for at bringe Varen paa Markedet. Men hvad bestemmer Arbejdets, Kapitalens og Jordens naturlige Aflønning?

Lad os først se paa Arbejdet. Det er her, Smiths Omkostningsbegreb bliver subjektivt. Smith begynder sin Værdilære i et Samfund, der er i den oprindelige og simple Tilstand, der gaar forud for Opsparing af Kapital og privat Ejendomsret til Jord. Ved Analyseringen af et saadant Samfund paatvinger det subjektive Omkostningsbegreb sig naturligt. „Hvis en Art af Arbejde er strengere end en anden, vil en Ekstrabetaling naturligt fremkomme for denne større Anstrengelse“¹⁾. Nogen Vanskelighed opstaar der ikke, fordi der til de forskellige Slags Arbejde ogsaa kræves forskellig Grad af Talent og Dygtighed. Thi Smith gaar ud fra, at slige Talenter opnaas ved Uddannelse, uden at tage Hensyn til at Forskellen i Talenter ogsaa kan

¹⁾ Forudsætningen er aabenbart frit Beskæftigelsesvalg.

skyldes medfødte Forskelligheder, i hvilket Tilfælde Forskellen i Løn mellem to Fag, der kræver forskellig Grad af Talent, selv i det lange Løb ikke staar i noget relevant Forhold til den subjektive Omkostning, de to Slags Arbejde kræver. Heller ikke tager Smith paa dette Stadie Hensyn til mulige kunstige Hindringer i Overgang mellem Fagene, der maa kunne bevirke den samme Forskel. Derimod bliver en tredje Vanskelighed berørt, idet Smith skriver: „Særlig Dygtighed kan man imidlertid sjældent erhverve uden lang Tids Læretid, og Aflønnings Forskellighed gaar hyppigt udover, hvad der er en rimelig Erstatning for den Tid og det Arbejde, som maa nedlægges i at erhverve den“.

Hvorfor skal der overhovedet kompenseres for Uddannelses-tiden? Hvis Smith ikke har ment, at det er et Offer „at vente“ i Uddannelses-tiden, er Ordene „den Tid og“ overflødige. Men hvis han har ment, at det er et Offer, saa ligger deri en Indrømmelse af, at den forskellige Arbejdsomkostning ikke er den eneste Omstændighed, der kan influere paa Bytteværdierne. En saadan Indrømmelse gives imidlertid ikke, Smith har ikke nogen Spareofferteori.

Meget nær ved en Omkostningsteori med et subjektivt Omkostningsbegreb og epokegørende original er Smith, hvor han fremsætter sin Lære om Lønforskel. Der er efter Smith fem Omstændigheder, der har Betydning her: „first the agreeableness or disagreeableness of the employments themselves; secondly the easiness and cheapness, or the difficulty and expense of learning them; thirdly, the constancy or inconstancy of employment in them; fourthly the small or great trust which must be reposed in those who exercise them; and fifthly, the probability or improbability of success in them“.

Den første Omstændighed passer aabenbart godt ind i en subjektiv Omkostningsteori, den anden medfører den allerede omtalte Vanskelighed med forskellig Uddannelses-tid. „Naar en dyr Maskine tages i Anvendelse, venter man, at det Arbejde, den udfører, inden den bliver udslidt, erstatter den Kapital, der er lagt i den, med et Mindstetillæg af sædvanlig Profit. En Mand, uddannet under Udgifter af meget Arbejde og Kapital, kan sammenlignes med en af disse dyre Maskiner. Han maa have sin Uddannelse betalt, med Tillæg af den ordinære Profit“. Naar man tager dette Standpunkt, kan man kun opretholde en subjektiv Omkostningsteori, hvis den ordinære Profit ses som en Kompensation for et andet med Arbejdsøret symmetrisk stillet Offer: dette at vente.

Tanken om, at andre Ofre end Arbejdsofret kunde have Prisdannelsesvirkninger, ligger paa andre Punkter ikke saa fjernt fra Smith, hvilket klart ses ved den tredje Omstændighed. Lønnen i Fag med svingende Beskæftigelse er højere, fordi den ikke alene skal holde Arbejderen i Live, mens han er arbejdsløs, men kompensere ham for „those anxious and disponding moments which the thought of so precarious a situation must sometimes occasion“. Vi staar her overfor det Offer, det medfører at bære Risiko, og den Belønning, der eventuelt kræves for dette.

Den fjerde Omstændighed passer aabenbart daarligt ind i en subjektiv Omkostningsteori. Den femte fører os atter ind i Risikoproblemet. Varierer Lønnen i Overensstemmelse med Størrelsen af den Chance, man har for at have Succes i vedkommende Beskæftigelse? Lad os tænke os en Dreng, der bliver sat til at studere Jura; der er da f. Eks. 5 Chancer mod 1 for, at han aldrig vil blive saa dygtig, at han kan leve ordentligt af Juraen. Men nu er det jo saaledes, at i et fuldstændigt reelt Lotteri burde de, der faar Gevinsterne, vinde alt det, der tabes af dem, der faar Nitterne. Saaledes gaar det imidlertid ikke, thi ligesom Folk er villige til at betale en Lodseddel med mere end den matematiske Værdi af den Chance for Gevinst, de har, saaledes er Folk, hvor der er Chance for at naa Stillinger med store Fordele: høj Indkomst og social Nimbus, villige til at nøjes med relativ ringe Løn. Dette skyldes „the natural confidence which every man has more or less, not only in his own abilities, but in his own good fortune“.

Dette strider imidlertid ikke mod en subjektiv Omkostningsteori. Tager man to Beskæftigelser med forskellig Chance for at naa høje Stillinger, skal Lønnen ikke alene være saa meget mindre i det Fag, der har den største Chance, som svarer til den matematiske Værdi af Forskellen i Chancer, men endnu mindre svarende til, at man her har Drømmen om at kunne naa frem. Jævnfør Bircks italienske Daglejer.

Naar man ser bort fra den fjerde Omstændighed, kan man da opstille den Lære, at Lønnen tilpasser sig saaledes, at den overalt staar i samme konstante Forhold til det subjektive Nettooffer i videste Forstand, som Beskæftigelsen medfører. Forudsætning: „perfect freedom of mobility“, en Forudsætning hvis Virkelighedstroskab Smith udreder i en Diskussion, der er af stor økonomisk-historisk Interesse.

Smiths Betydning for en subjektiv Omkostningsteoris Opstaaen, er da dels hans Lære om det oprindelige og simple Samfund,

hvor man kunde opstille som Regel, at hvad en Ting virkelig kostede et Menneske, var „the toil and trouble“. Desuden Smiths Lære om de udlignende Lønforskelle. Endelig Smiths lidt uafklarede Forsøg paa at give Jordrenten en Særstilling. Dette sidste har dog ikke faaet saa stor Betydning som Ricardos Forsøg og skal derfor ikke refereres her.

David Ricardo (1772—1823).

Det blev efterhaanden klart, at der maatte anlægges et specielt Syn paa Jordrenten i Omkostningsteorien. Man kunde ikke paa engang opretholde de 2 Sætninger, at Varens naturlige Pris bestemmes af Produktionsomkostningerne, d. v. s. Udgifter til Arbejdsløn, Profit og Jordrente, og saa samtidig hævde, at høj eller lav Løn og Profit er Grunde til høje og lave Priser, men høj eller lav Jordrente er Virkningerne, saaledes som Smith havde gjort. Det blev den første Sætning, der faldt. Ved en genial Konstruktion udelukkedes Jordrenten af Omkostningerne, og det var Ricardo, der gjorde Kejsersnittet.

Men lad os begynde med Ricardos Værdilære¹⁾. (1) Possessing utility, commodities derive their exchangeable value from two sources, (2) from their scarcity and (3) from the quantity of labour required to obtain them“.

1) „Possessing utility“. Naturligvis maa Godet være brugbart, thi ellers vil det ikke kunne byttes bort og faar saa heller ingen Bytteværdi. 2) „from their scarcity“. Der er nogle Goder, der faar deres Værdi bestemt af deres Knaphed alene (sjældne Statuer), men de er ikke talrige, og Ricardo ser da bort fra dem. 3) „The quantity of labour required“. Beviset er i første Række et Referat fra Smith (Værdilæren i det oprindelige og simple Samfund). Den menneskelige Vurdering af de forskellige Beskæftigelses Ubehagelighed giver sig Udtryk i forskellig Aflønning. Derved opstaar en Aflønningsskala, der efter Ricardo er „liable to little variations“.

Overfor hvad Mill senere kaldte „the equalising differences“, de udlignende Lønforskelle, kan Ricardos Forudsætning sandsynligvis opretholdes. Men hvis Ricardo indsaa, at der foruden disse „equalising differences“ eksisterede andre mere reelle Forskelle: „real differences“, bliver Forudsætningen om en een Gang for alle paa Markedet fastlagt Aflønningsskala mere artificial. Som Exempler paa „real differences“ kan nævnes de

¹⁾ Principles of Political Economy and Taxation.

Lønforskelle, der fremkommer, fordi visse efterspurgte Egenskaber hos Folk er sjældne og omkostningsfri. Dissé Lønforskelle opvejer ikke nogen Slags forskellig Møje ved de forskellige Beskæftigelser. Man tænke paa Tenorer og store Advokater. Ser man imidlertid bort fra de Tjenesteydelser, som saadanne Personer yder, (hvis Prisdannelse aabenbart falder ind under den af R. udskudte scarcity-Gruppe), kan det fastslaas, at det, at der eksisterer forskelligt Slags Arbejde, ikke kom til at omstyrte Ricardos Lære om, at de afløbne Arbejdsmængder maalt i Timer alene bestemmer Varenes Værdi.

Men hvad nu, naar vi tager Kapitalen i Betragtning. Vil der ikke komme Værdiforskydninger frem, hvis Profitten, Kapitalens Aflønning, forandrer sig? Hvis det sker, falder Paastanden om, at det alene er den afløbne Arbejdsmængde, der bestemmer Varens Værdi. Eller nu Jordrenten? Paa noget Jord er Renten høj, paa andet lav eller Nul, indvirker det ikke paa Varenes Værdi?

Først Kapitalvanskeligheden. „A rise of wages (or fall in profit) would not raise them (the commodities in question) in money value, nor relatively to any other commodities, the production of which required no additional quantity of labour, which employed the same proportion of fixed and circulating capital of the same durability“. Det er et Spørgsmaal, hvor meget Vægt man skal lægge paa denne i høj Grad virkelighedstjerne Forudsætning, at alle Tjenester og Varer produceres med det samme Forhold mellem afløbet Arbejde og anvendt Kapital. Det drejer sig vistnok nærmest om en lille Tryllekunst. Den virkelige Løsning udsattes blot til Section IV af Principles. Men her gik Ricardos Værdilære fra at være en Arbejdsværdilære = en enfløjet Omkostningsteori over til at være en tofløjet Omkostningsteori. Nu faar baade Kapitalens og Arbejdets Aflønning Betydning (ikke blot den afløbne Arbejdsmængde). Profitten afhænger af Arbejdslønnen¹⁾. Den naturlige Løn var den, som var nødvendig for at sætte Arbejderne i Stand til at leve og formere sig, uden at de tog til eller af i Tal.

Tilbage staar at undersøge, om det, at der betales en Jordrente, ikke faar nogen Indflydelse paa Godernes relative Værdi, og derved nødvendiggør en Modifikation af Omkostningsteorien. Nej, thi Jordrenten er ikke nogen prisbestemmende Omkostning, fordi Værdidannelsen finder Sted paa „Grænsen“, hvor ingen

¹⁾ Og kan findes ved at trække denne fra Produktets Salgsværdi. Dog kan der hos Ricardo findes Steder, der antyder Bestemmelsesgrunde til Profitten af samme Art som dem, Abstinens teorien fremførte.

Jordrente betales. Det er ikke nødvendigt nærmere at gengive Ricardos velkendte Jordrenteteori.

Til Slut skal derimod omtales, at R. opstiller endnu en Indskrænkning i sin Omkostningsteoris Gyldighedsomraade, nemlig forsaavidt angaar Varer, som man forskaffer sig ved International Handel. Naturens Kræfter er ulige fordelt mellem Landene, og Kapital og Arbejde bevæger sig ikke med samme Mobilitet mellem Landene som inden for et Land. Derfor bliver Værdibestemmelsen en anden; Ricardo antyder Læren om komparativ Omkostning.

Hvad Betydning har nu Ricardo haft for Fremkomsten og Opretholdelsen af et subjektivt Omkostningsbegreb? Først og fremmest R.s helt afklarede Forsøg paa at give Jordrenten en Særstilling. For det andet R.s bevidste Sætten „de sjældne Statuer“ udenfor. Hans Bagatellisering af Monopolprisdannelse.

Senior (1790—1864).

Nogen befriende Løsning af Kapitalrentevanskeligheden for en subjektiv Omkostningsteori fandtes altsaa ikke hos Smith og Ricardo. Malthus var af den Mening, at Profitten udgjorde en Del af Produktionsomkostningerne ved Siden af Arbejdet. Dette Standpunkt tiltraadte Ricardo i en Fodnote¹⁾. Nu var det jo imidlertid saaledes, at man ved Arbejde altid havde forstaaet Arbejdstimerne som Udtryk for Arbejdsofret, ikke Arbejds-lønnen.

Skulde man forsvare Malthus Omkostningsbegreb, maatte det da fortolkes som om han ved prisbestemmende „cost of production“ forstod, hvad Marshall senere kaldte „expences of production“: Summen af udbetalt Arbejds-løn og Kapitalgevinst. Man kom da bort fra et subjektivt Omkostningsbegreb over i et bogholderimæssigt. Eller ogsaa maatte man fortolke Malthus og Ricardo saaledes, at de, kun fordi de var i Ord-nød, havde sat det pengelige Begreb „profit“ ved Siden af Arbejdet, der var Udtryk for en subjektiv Ulyst. Man maatte da ønske et Ord, der stod i samme Forhold til Ordet „profit“, som Arbejde stod til Arbejds-løn. Det var her, Senior satte ind med sit Begreb „abstinence“ og sin Teori, Abstinenteorien. Ved Ordet Abstinens udtrykkes den Mands Opførsel, som enten afholder sig fra uproduktiv Brug af, hvad han raader over, eller med Forsæt foretrækker Produktion med fjerne Resultater for Øje for Produktion med øjeblikkelige Resultater for Øje. Arbejde og

¹⁾ Gonnors Udgave Side 39—40.

Natur behøver nemlig Medvirken af en tredje Faktor, for at de kan faa fuld Effektivitet. Thi hvis man gav alt sit Arbejde til Produktion af øjeblikkelige Resultater, vilde disse, hvor flittigt man end arbejdede, ikke være nok til at dække den nødtørftigste Eksistens. Men ved Hjælp af Abstinens kan man producere Kapital, som, naar den tages i Brug, øger Produktionen.

Produktionsomkostningerne blev da efter Senior det i Produktionen afløbne Arbejde og Abstinens.

John Stuart Mill (1806—1873).

Nogle af de Kvalifikationer og Indskrænkninger, som Mill opstillede til den klassiske Lære, skal kort refereres. Før Mill opstiller sin Værdilære, gør han opmærksom paa, at de Tilfælde, han alene tager i Betragtning, er dem, hvor Værdierne bestemmes af Konkurrence, med Udelukkelse af Sædvaneprisdannelse.

Mills Værdilære siger, at det er Vanskeligheden ved Fremskaffelse af Goderne, der bestemmer deres Værdi. Vanskelighederne kan være af tre forskellige Arter.

1) Vanskeligheden kan bestaa i en absolut Begrænsning, der atter kan være „naturlig“ (de gamle Mestre, men desuden „potentially, all land whatever is a commodity of this class in old countries“) eller „kunstig“ (monopoliserede Goder).

2) Anden Kategori Goder bestaar af Goder, for hvilke Vanskeligheden i Erhvervelse kun bestaar i „the labour and expense requisite to produce the commodity“, og som iøvrigt kan forøges ad libitum under konstante Omkostninger.

3) Endelig Goder, der kræver større Omkostninger, jo mere man ønsker.

Den vigtigste Del af Produktionsudgifterne i de to sidste Tilfælde er nu efter Mill Arbejdet, og derfor kan Ricardos Lære opretholdes. Men kun med Modifikationer, thi Forskydninger i Lønskalaen kan indvirke paa Værdierne, og saadanne Forskydninger, der vilde være usandsynlige under fuldstændig fri Konkurrence og med stor Mobilitet blandt Arbejderne, er ikke ualmindelige netop som Følge af Mangel paa Konkurrence. Her antyder Mill Cairnes non competing groups. „So complete indeed, has hitherto been the separation between the different grades of labourers, as to be almost equivalent to an hereditary distinction of caste“. Men Mill mente (i 1848), at dette Forhold var paa hastig Retur.

Men naar Lønnen saaledes faktisk øver Indflydelse paa Værdierne, er det saa ikke nødvendigt helt at opgive Omkostningsteorien? Nej. Ganske vist øver Lønnen sin Indflydelse paa Værdien i lige saa høj Grad som Arbejdskvantiteten. Men hverken Ricardo eller nogen anden har benægtet den Kendsgerning: „In considering, however, the causes of variations in value, quantity of labour is the thing of chief importance“. Thi naar den afløbne Arbejdsmængde varierer, er det gerne for en enkelt Vare ad Gangen, men Bevægelser i Lønnen (undtagen ganske kortvarige) er gerne generelle, og har derfor ingen Virkning paa Værdierne. Hermed gjorde Mill et Forsøg paa at bagatellisere den non competing group-Indvending, som han selv havde opstillet.

Indenfor det, der hos Mill var den tredje Kategori Goder, falder f. Eks. Levnedsmidler. Disse Goder har flere Produktionsomkostninger. Kun Omkost-

ningerne paa Grænsen, hvor der ingen Jordrente betaales, faar Betydning. Mill uddyber her Ricardos Lære, men fremkommer til sidst med en Modifikation, der ligger i Sætningen: Naar et Jordstykke, der er i Stand til at yde en Rente i Landbruget, anvendes til et andet Formaal, er den Rente, det kunde have givet, et Element i Produktionsomkostningerne for den Vare, som det faktisk anvendes til at producere. Dette er en Tankegang, der laa Klassikerne fjernt. De tænkte sig kun een Anvendelse af Jorden. Ogsaa her anteciperede Mill Tanker, hvorfra der senere skulde udspringe Angreb paa den klassiske Lære.

Skal man give en koncentreret Opfattelse af det væsentlige i Mills Værdilære, kunde man citere (Bog III Kap. VI): „Cost of production consists of several elements, some of which are constant and universal, others occasional. The universal elements of cost are the wages of the labour, and the profit of the capital“.

Havde Mill nu ikke ment, at de ikke konkurrerende Grupper af Arbejdere var paa Retur, kunde han have givet en Forklaring paa Værdidannelse under non competing groups ved Hjælp af den „Mekanisme“, han anvendte i sin Lære om Værdidannelsen i den internationale Handel. Her havde Mill opstillet Problemet: Hvorledes kommer Ombytningsforholdet mellem Varer fra to Lande til at fæste sig mellem de Yderpunkter, der angives af de respektive Omkostninger? Efter den Regel, at de to Goders Bytteforhold vil indrette sig efter Konsumenternes Tilbøjeligheder og økonomiske Omstændigheder paa en saadan Maade, at de to Landes Eksport til hinanden lige akkurat tilstrækkelig og nødvendig til at betale Importen. Den Betydning, Mill her tillægger Efterspørgslen, peger fremover.

Til Slut kan det siges, at Mill, naar han tænkte „ricardiansk“, ved Omkostninger utvivlsomt forstod Anstrengelser og Ofre, og den Tanke, at der ikke skulde være en nøje Forbindelse mellem Produktionsudgifterne, regnet i Penge, og disse Anstrengelser og Ofre, vilde han sandsynligvis have benægtet. Men det, at Mill maa have medvirket til at give det Indtryk, at det klassiske Omkostningsbegreb var det subjektive, har imidlertid næppe haft den Betydning som det, at han iøvrigt (gennem sine Undtagelser og Forbehold m. H. t. den klassiske Værdilære) gjorde Afbræk i Omkostningsbegrebets Stilling. De Undtagelser og Forbehold, Mill fremsatte, maatte dels tages som Undtagelser for en Omkostningsteori overhovedet og dels som Undtagelser for en Omkostningsteori med et subjektivt Omkostningsbegreb.

Med Hensyn til det første kan nævnes Mills Fremhævelse af 1) Sædvanens Betydning, 2) de økonomiske Love gælder kun, om Mennesket ikke handler irrationelt, 3) Monopolet.

Med Hensyn til det andet kan nævnes hans Understregning af 1) Arbejdslønnens Betydning for Værdidannelsen. 2) Hans Opstilling af Teorien om de indhegnede sociale Lag — dog Teorien om, at de sociale Lag var ved at blive afskoddet. 3) Jordrenten er undertiden en Omkostning. Minerenten og Fiskerenten ligeledes.

Cairnes (1823—1875).

Cairnes var en nær Ven af Mill, men hans teoretiske Hovedindsats en Kritik af denne¹⁾. Cairnes Angreb kan kort resumeres saaledes:

1) Omkostning betyder Offer, hvad Mill synes at overse, naar han taler

¹⁾ Some leading principles of political economy, newly expounded; 1874.

om Arbejdsløn og Profit som Omkostning. Cairnes mente selv, at hans Indsats her var „back to Ricardo“.

2) Arbejdslønnen staar ikke overalt i samme konstante Forhold til Arbejds-
ofret. Dette skyldes Fravær af Konkurrence inden for den arbejdende Befolk-
ning, som er lagdelt i indhegnede sociale Lag. Mill har ikke draget Konse-
kvenserne heraf i sin Værdilære. Det er det, Cairnes vil.

Cairnes Værdilære skal da kort refereres. Varer, produceret af samme
sociale Lag, vil ombyttes i Forhold til de afløbne Ofre og Anstrengelser,
nemlig Arbejdets Møje og Abstinensen, plus de Ofre der fremkommer, fordi
Producenterne er underkastet de Onder, der knytter sig til Risikoen. Værdi-
dannelsen for Varer, produceret af Folk fra forskellige sociale Lag, har Mill
løst med sin Lære om Udligning af den gensidige Efterspørgsel fra den inter-
nationale Handels Teori. Den kan direkte overføres, hvad Cairnes gør.

Hovedindvendingen mod Cairnes er givet af Sidgwick¹⁾. Hvis man over-
hovedet skal forstaa noget ved, at Goder ombyttes i Forhold til deres Om-
kostninger, saa maa vi have et fælles Maal for disse efforts and „sacrifices“.
Det er nemlig ikke muligt at forestille sig noget ombyttet i et Forhold,
hvor Tæller og Nævner er »Summer« af inkommensurable Størrelser. Havde
Cairnes tænkt herpaa, vilde han ikke have angrebet Mill saa haardt, som
han gjorde i Spørgsmaalet om Omkostningsbegrebets Indhold. Thi det eneste
fælles Maal, der kan findes for de forskellige Slags Ofre, er naturligvis deres
Priser.

Alfred Marshall (1842—1924).

Det var Marshalls Hensigt med sin *Principles*²⁾ at give en
moderne Version af gamle Læresætninger. Han søger at vise,
at Klassikernes Hovedfejl var, at de ikke tilstrækkeligt kvalifi-
cerede deres Læresætninger.

Blandt de Kvalifikation, som M. savner, skal en enkelt
fremhæves. Klassikerne tog efter M. ikke tilstrækkeligt Hensyn
til de økonomiske Ræsonnementers Afhængighed af Tidsperio-
dens Længde. Deres Ræsonnementer var som oftest Langtids-
ræsonnementer, uden at de udtrykkelig gjorde opmærksom paa
det. Tager man meget lange Perioder i Betragtning ved Ana-
lyse af økonomiske Forhold, bliver Analysen af statisk Karakter,
idet ikke alene Produktionsmidlerne kan tilpasses efter Efter-
spørgslen, men ogsaa disse Produktionsmidlers Produktionsfak-
torer o. s. v. Ubevidste Forudsætninger om saa lange Tilpas-
ningsperioder kan findes i Ricardos Værditeori. Det er det, der
har gjort hans Ræsonnementer enkle og klare, men har ogsaa
været Skyld i de Tendenser, de eventuelt har haft til at føre til
falske Slutninger. Men Ricardos Skødesløshed har efter M. ogsaa
ført hans Kritikere paa Afveje. For de har forsøgt at modbevise
hans Læresætninger om de yderste Grunde i Forholdet mellem

¹⁾ *Principles*. Side 198.

²⁾ *Principles*. Første Udgave 1890.

Omkostning og Værdi med Argumenter, der baseres paa Grunde til midlertidige og kortvarige Værdisvingninger¹⁾).

I hvilken Betydning kan man nu sige, at den klassiske Teori gælder for det lange Løb eller, for at sige det samme paa en anden Maade, gælder for det stationære Samfund²⁾?

Det stationære Samfund er efter Marshall et Samfund, hvor de almindelige Betingelser for Produktion og Forbrug, for Fordeling og Bytte forbliver uforandret. De Priser, der hersker, maa være saaledes, at de nye Producenter, der kommer til, efterhaanden som de gamle dør ud, kan have Forventninger om at faa deres samlede Omkostninger dækket. M. kan da konkludere: „In a stationary state the plain rule would be, that cost of production governs value. Each effect would be attributable mainly to one cause; there would not be much complex action and reaction between cause and effect There would be no reflex influence of demand; no fundamental difference between the immediate and the later effects of economic causes“.

Men Virkelighedens Verden er ikke stationær. Og derfor, siger Marshall, er „every plain and simple doctrine of value necessarily false“. Dette er den haardeste Kritik, M. nogetsteds retter mod Klassikerne, iøvrigt tilstræber han at bringe det klassiske Omkostningsræsonnement i Relation til Tidselementet i den økonomiske Verden, paa en saadan Maade, at den klassiske Lære kan opretholdes. Dette sker gennem Betragtninger over Driftsherrernes økonomiske Korttids- og Langtidsvejelser og deres deraf flydende Maade at reagere paa. Herved faar M. Produktionsmarginalen teoretisk bestemt saavel for korte som for lange Tidsrum, og dermed er atter Grænseproduktionsomkostningerne bestemt i de to Tilfælde. I det korte Løb drejer det sig om „the cost of producing the commodity“ og i det lange Løb om „the cost of producing the labour and the material things required for producing the commodity“. Den Omkostning, der her er Tale om, er „the money cost of production“ eller „the expenses of production“. Det er de Priser, som maa betales for at fremkalde det tilstrækkelige Udbud af „efforts and waitings“, som er nødvendigt for Produktionen, altsaa det tilstrækkelige Udbud af „real cost of production“.

¹⁾ Her sigter Marshall til Jevons og Østrigernes undertiden noget ensidige Fremhævelse af Efterspørgslens Betydning for Værdidannelsen.

²⁾ Thi det er jo klart, at om man ræsonnerer ud fra Forudsætning om en saa lang Tilpasningsperiode, at fuldstændig Tilpasning har fundet Sted, eller ræsonnerer ud fra Forudsætning om, at Forandringer slet ikke finder Sted, reelt set bliver det samme.

Kritik af det subjektive Omkostningsbegreb i nyere Litteratur.

En stærk Kritik er udgaaet fra Cassel og Myrdal. Cassels Omkostningsbegreb er det bogholderimæssige: Summen af en Række matematiske Produkter, hvis Elementer er Produktionsmidlernes Kvantitet og deres Priser. Omkostning i denne Betydning er et Begreb, som først bliver bestemt i Prisdannelsen. Cassel stiller nu dette Omkostningsbegreb op mod Marshalls, efter hvilket Omkostninger repræsenterer de Anstrengelser og Ofre, der maa kompenseres for at blive udbudt.

Cassels Kritik af dette Begreb gaar nu ud paa, at det ikke er tilstrækkelig generelt. C.s eget Omkostningsbegreb har kun en væsentlig Forudsætning: de paagældende Produktionsmidlers Knapthed. Marshalls derimod, at Knaptheden skal være af en speciel Art, ikke absolut, men relativ i den Forstand at Udbudet er begrænset, fordi dets Fremkomst medfører Ofre eller Anstrengelser. Hvad C. bebrejder M. bliver da, at hans System ikke er tilstrækkelig generelt anlagt, idet det ikke har Plads for alle de forskellige Arter af Prisdannelse, som forekommer i det praktiske Liv.

Myrdal mener, at Marshall har udvidet det subjektive Omkostningsbegreb og forsøgt at give det et objektivt samfundsmæssigt Indhold. Han har troet at kunne tale om et Produkts „real cost of production“ og dermed forstaaet „all the efforts and sacrifices together“. Herimod indvender Myrdal: „En dylik summa är emellertid vetenskapsteoretiskt orimlig. Der existerar nämligen ingen jämförelsegrund — annat än i gestalten av en ny värdering, ställd utom den faktiska prisbildningsprocessen, vilken det ju gäller att förklara och ej att värdera“¹⁾. Imidlertid har det næppe virkelig været Marshalls Mening at foretage en Sammenlægning efter paa en eller anden Maade at have maalt Samproducenternes subjektive Omkostning. Marshall skriver²⁾: Hvis det viser sig, at 20 Minutters Lægearbejde eller 2 Dages Urmagerarbejde, eller 4 Dages Tømrerarbejde, eller 14 Dages Landarbejderslid kan købes paa et givet Marked paa samme Tid for en Guinea, og at det Venteoffer, der ligger bag Udlaanet af 20 Guineas i et Aar, kan købes for 1 Guinea, saa er disse forskellige Anstrengelser og denne Abstinens lige store for den Prisdannelsesmekanikens Formaal, der arbejder i det Marked paa den Tid“.

Naar Omkostningerne skal sammenlignes, sammenlægges eller fratrækkes, bruger den subjektive Omkostningsteori da det bogholderimæssige Omkostningsbegreb.

Kritikken af de klassiske Postulater: Ofre og Anstrengelser bag de menneskelige Produktionsfaktorer og Bevægelighed.

Den klassiske Omkostningsteori vilde forklare Værdierne ud fra Omkostningerne. Da det nu syntes at ville munde ud i en Identitet, om man ved Omkostningerne forstod Udgifter, regnet i Penge, kom man ad forskellige Veje til det subjektive Omkostningsbegreb. Saa snart man havde antaget dette, havde man i Kraft af dets ikke-generelle Natur, bundet sig til at bortforklare Udgifter til Produktionsfaktorer, bagved hvilke der ikke kunde findes noget Offer, som værende uden Betydning for Prisdan-

¹⁾ Prisbildningsproblemet, Side 33.

²⁾ Fortnightly Review, 1876, Side 596.

nelsen. Videre havde man bundet sig til at finde Ofre bag de menneskelige Indsatser i Produktionen og paavise en vis Forbindelse mellem disse Faktors Aflønning og deres Udbud. Og endelig havde man forpligtet sig til at finde Værdirelationer mellem alle de forskellige menneskelige Indsatsers subjektive Omkostninger, saaledes at de til Brug i Omkostningsberegningen kunde reduceres til een, et Slags Normaloffer. Disse Værdirelationer kan opstilles i en Aflønnings- eller Reduktionsskala, der, hvis den skal være til nogen Nytte, maa være paa det nærmeste uforanderlig. Betingelsen herfor er atter, at Menneskenes Indstilling over for den subjektive Ulyst ved de forskellige Slags Anstrengelser og Ofre ikke varierer ret meget, og desuden at der i vedkommende Samfund hersker „industrial competition“, Mobilitet blandt samtlige Producenter.

Nu kan Aflønningsskalaen have en vis Værdi, selv om der er træg Bevægelighed. Den kan nemlig bruges til Udregning af „normale“ Værdier, dem de faktiske Markedsværdier tenderer imod. Dette er Marshalls Synspunkt, naar han tænker klassisk: Klassikerne bør ikke underkendes, selv om det viser sig, at der ikke hersker fuldstændig Mobilitet, thi deres Ræsonnementer beholder en vis Gyldighed som Udtryk for Langtidstendenser.

Vi gaar nu over til de i den klassiske Omkostningsteori indeholdte afledede Postulater. Afledede af Hovedpostulatet, at Omkostninger betyder Ofre og Anstrengelser. Disse er i Hovedsagen fem. 1) Arbejdsudbudet medfører Omkostninger. Fuld Bevægelighed blandt Arbejderne eller i Tilfælde af træg Bevægelighed Klausulen: med Forbehold af tilstrækkelig lang Tid til Tilpasning. 2) Kapitaludbudet medfører Omkostninger. Fuld Bevægelighed eller i Tilfælde af træg Bevægelighed, samme Klausul som under 1. 3) Driftsherrens Indsatser medfører Omkostninger. Fuld Bevægelighed eller samme Klausul som under 1. 4) Mulighed for at reducere de enkelte af de nævnte Hovedtyper af subjektive Omkostninger til Normalomkostninger ved Hjælp af en fast Aflønningsskala. 5) Ingen Omkostninger bag Jordudbudet. Existensen af en Dyrkningsmarginal (enten intensiv eller extensiv), hvor ingen Jordrente betales.

Medfører Arbejdsudbudet Omkostninger?

Arbejdets Mobilitet.

Jeg gaar (ligesom Marshall, Gonner, Sidgwick, Ely m. fl.) ud fra, at Ricardos Lønningslov ikke var den saakaldte jernhaarde.

Denne lader sig overhovedet ikke forene med en subjektiv Omkostningsteori, først og fremmest er den uforenelig med den vigtige klassiske Lære om Lønforskellene. Der bliver da ikke i det følgende Tale om det jernhaarde Minimum. Følgende Disposition kan gives:

A. forudsætter foreløbig kun en Art Arbejde og undersøger Læren om Overensstemmelse mellem den sidste Arbejdstimes subjektive Omkostning og Lønnen.

B. Flere Slags Arbejde. Undersøger Forudsætningerne for Rigtigheden af Læren om de udlignende Lønforskelle. Hovedforudsætningen er Mobilitet for Arbejdskraften mellem de forskellige Beskæftigelser. Denne Mobilitet kan atter være af forskellig Art:

1) Overgang til en i Øjeblikket gunstig Beskæftigelse af voksne mulig,

2) (1) ikke mulig, men den ny Generation kan sættes ind, hvor det behøves.

3) (1) og (2) ikke mulig. Men den gunstigere Beskæftigelses Standard fast, saaledes at der i det lange Løb sker Tilpasning af Arbejdsudbudet ved Hjælp af Fagets egen Befolkningstilvækst.

4) Standarden ikke fast. Forøgelse i Udbud ikke over forøget Børneavl, men gennem større Arbejdsintensitet.

Er Bevægelighed endelig ikke til Stede, kan der skelnes mellem

a) Bevægelighed forhindret ved offentlige eller private Reglementer.

b) Bevægelighed forhindret gennem Besiddelsesforskelle.

c) Bevægelighed forhindret ved Forskelle i medfødte Evner.

Vi begynder med A. Betyder dette at arbejde at underkaste sig subjektive Omkostninger? Klassikerne gik ud herfra, som fra en tryk Erfaringssag. Taussig har underkastet Spørgsmaalet en nærmere Behandling og siger, at uanset hvor morsom en vis Aktivitet end i sig selv kan være, naar den skal drives som Arbejde, bliver den kedelig, fordi den maa være længevarende, uden Variationer og ufri. Medfører Arbejde saaledes Ulyst, udbygges denne Teori gerne derhen, at Ulysten stiger med Arbejdstiden, saa snart vi er kommet udover de første Timer. Dette er benægtet af Salz¹⁾, der giver nogle praktiske Exempler, der korrigerer den overfladiske Psykologi, som mange National-

¹⁾ Arbeitswert und Arbeitsleid. Zeitschrift für Volkswirtschaft, Socialpol. und Verw. 1911.

økonomer har pyntet deres Bøger med paa dette Punkt. Alligevel skyder Salz' Kritik over Maalet. Fejlen er, at man som oftest forestiller sig Arbejdets Ulystkurve, som om man indtegnede de tilkommende Timers konkrete Ulyst, medens man, om man vil være paa den sikre Side, bør tænke sig den, som om man tegner det Tilskud i Totalulyst i videste Forstand, der kommer ved en Forlængelse af Arbejdstiden med en Time.

Imidlertid er det klart, at for at der kan være den Balance mellem Løn og Tilskud i Totalulyst, realiseret gennem den sidste Arbejdstidsenhed, som Omkostningsteorien forudsætter, maa Arbejderne paa en eller anden Maade kunne øve Indflydelse paa Arbejdstiden eller Arbejdsintensiteten. Her sætter alvorlige Indvendinger ind. Tvungent Arbejde falder saaledes uden for Teorien: Arbejde under Livegenskab, corvée, Fængselsarbejde, Børnearbejde, Lærlingearbejde, Arbejde af Arbejdere der lever paa Eksistensminimet.

Men hvorledes forholder det sig nu med den store Klasse af Landbrugs- og Industriarbejdere? Kan der finde nogen Tilpasning Sted af Arbejdstid og Arbejdsintensitet, saaledes at en Balance naas, mellem Løn og Offer?

Først ses paa Arbejdstiden. Denne er jo gerne kollektivt fastsat, hvilket udelukker individuel Tilpasning (dog blaa Mandag og Kvartalssyge, se f. Eks. Bagge¹⁾). Ser vi paa den kollektive Tilpasning, er Bagges indirekte Indvending mod de subjektive Omkostningsteoretikere, at i det Omfang „Arbetarne utöfva kollektivt inflytande på arbetstiden medför en löneförhöjning sålunda icke någon förlängning av denna“, ikke afgørende. At Arbejdsgiveren ved at sætte Arbejdslønnen op ikke opnaar, at Arbejderne spontant tilbyder at sætte Arbejdstiden op, deraf følger ikke, at han ikke er nødsaget til at byde højere Løn, om han ønsker at forlænge Arbejdstiden. Cassels Kritik af Disutility-Teorien gaar paa samme Linje som Bagges.

Ser vi paa Arbejdsintensiteten, er den individuelle Tilpasning ikke stor, undtagen ved Akkordsystemet (dog: Morakkere taaes ikke).

Gaar vi nu over til B, og tager Hensyn til, at vi har mange Arter af Arbejde, forskellig i offentlig Omdømme i Henseende til Strenghed, Indviklethed, Ensformighed og Chancer. Skal man nu opretholde den klassiske Omkostningsteori, maa Pengelønnen i de forskellige Fag svare nogenlunde til de sande Omkost-

¹⁾ Arbetslönens Reglering.

ninger for vedkommende Arbejde, hvilket atter forudsætter Mobilitet, se ovenfor.

Et interessant Forsøg paa at undersøge den klassiske Bevægelighedsforudsætning foretoges i Midten af 1870'erne af Walter Bagehot, det kom imidlertid til at gaa ret ubemærket af¹⁾. Bagehot paaviste, at det ikke var alle Steder paa Jorden, at der var let Cirkulation af Arbejde (og Kapital) fra en Beskæftigelse til en anden, og konkluderede, at „our Political Economy is not a questionable thing of unlimited extent, but a most certain and useful thing of limited extent“.

Senere har den klassiske Anskuelse fundet sin skarpeste Kritiker i Schumpeter²⁾, der i 1908 skrev: „Der Unternehmer, der Beamte, der Künstler, der Arbeiter, sie alle werden das durch zwingende Umstände, nicht durch freie Wahl“. Saa ubevægelig, som S. her forudsætter, at Arbejdskraftens Fordeling er, er den dog ikke i Virkeligheden. Bagge har indgaaende behandlet Spørgsmaalet med Henblik paa moderne Industrilande, og peger paa Uvidenheden som stærkt indskrænkende Bevægeligheden baade stedlig og faglig. Uvidenheden staar atter i Forbindelse med den økonomiske Ulighed. Bagge diskuterer ogsaa Faglærtheden og Maskinteknikens Betydning for Mobiliteten. Med Hensyn til Maskinteknikens Betydning kritiserer Bagge Marshalls Anskuelse, at denne i bred Almindelighed har betydet større Bevægelighed.

Om man skal fastslaa Konsekvensen for Omkostningsteorien af Bagges Resultat, bliver denne, at man ikke ud fra Henvisning til den voksne Arbejders Mobilitet alene kan begrunde Rigtigheden af en saadan. Ganske vist er der baade faglig og stedlig Mobilitet, og som Følge deraf ogsaa en Tendens til Udjævning af Nettofordelene ved de forskellige Beskæftigelser. Men paa Grund af Bevægelighedens Træghed er de Tidsrum, som en Tilpasning kræver, saa store i Sammenligning med de dynamiske Forandrings Frekvens og korte Indarbejdelsestid, at ceteris-paribus-Klausulen bliver utilladelig.

Men hvert Aar forlader jo en ny Generation Skolebænken, repræsenterer de ikke en høj Grad af Bevægelighed? Adam Smith svarede Jo! Allerede han havde Synspunktet med den immaterielle personlige Kapital investeret i Børnene af den betænksomme Fader, et Synspunkt der gaar igen fra Senior til Marshall. Mill har den første Tvivl med sine allerede omtalte Kaster, og hos Cairnes bliver Tvivlen den stærkeste. Hvad en

¹⁾ Fortnightly Review 1876: The Postulates of English Political Economy.

²⁾ Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie. Side 349.

Mands Stilling end kan være, saa opdrager han sine Børn i Overensstemmelse med de Ideer, der hersker i det sociale Lag han tilhører. Naar Børnene bliver voksne, vil hans og deres Synspunkter mere direkte blive bestemt af økonomiske Overvejelser. Men paa det Tidspunkt er Arbejdsudbudet allerede bestemt. Schumpeter er Elev af Cairnes paa dette Punkt. Hans Resultat er, at Arbejdskraften i Almindelighed ikke engang er saa bevægelig som Jorden (økonomisk set)¹⁾.

Spørgsmaalet bliver til syvende og sidst, om Forældre i Almindelighed har Viljen og Evnen til, gennem Investering af personlig Kapital, at uddanne deres Børn til den Beskæftigelse, som synes dem fordelagtigst. Desuden at Valget ikke er begrænset af alt for omfattende praktiske Hindringer. Selviskhed, Uvidenhed og Fattigdom berøver i udstrakt Grad Forældre Viljen og Evnen. Disse Grunde faar Taussig til at opretholde Cairnes' gamle Lære om „non competing groups“.

Vi gaar nu over til at betragte den Mobilitet, der repræsenteres af, at de enkelte ikke konkurrerende Lags Befolkningstilvækst kan tænkes at tilpasse sig Forandringer i Aflønning, med det Resultat, at den Overensstemmelse mellem Omkostning og Løn, som de to første Arter af Mobilitet paa Grund af Træghed af forskellig Art ikke har kunnet hidføre, bringes til Veje. Efterhaanden som Sædvaner og offentlig Mening i nogen Grad er traadt tilbage for direkte økonomiske Overvejelser som Bestemmelsesgrund for de forskellige Befolkningslags Befolkningstilvækst, kunde man vente, at Omkostningsteorien nu stod stærkere paa dette Punkt end tidligere. Man maa imidlertid her huske paa, at der næppe findes en fast Komfortstandard, uafhængig af Lønnen, men at der med højere Løn er en stadig højere Komfortstandard, der skal dækkes, før Børneflokkene tager til. Hertil kommer, at Kendskab til Prævention kun langsomt har bredt sig ned i Befolkningens lavere Lag med det Resultat, at der er mange Børn der. Først naar Kendskabet helt har gennemsyret Samfundet, kommer det Tidspunkt, da den klassiske Lære om Korrelation mellem Velstand og Børnetal kan tænkes verificeret.

Den fjerde Hovedmaade, hvorpaa den klassiske Overensstemmelse mellem Arbejdsomkostning og Løn kan komme i Stand, nemlig ved at Medlemmerne af de forskellige sociale Lag, saafremt en Lønstigning bliver dem til Del, vil øge deres Arbejdsintensitet tilsvarende, skal nu kort omtales. Fra Brassey

¹⁾ Side 348—349.

overtog Marshall den Tanke, at det for Europas og Nordamerikas Befolkning skulde gælde, at de arbejdede des haardere, jo større Betalingen var. Cassel gør her overfor opmærksom paa, at en Effektivitetsstigning ikke kommer som en automatisk Følge af Lønforhøjelser. Bagge siger, at Lønforhøjelsernes Virkninger paa Arbejdsintensiteten er af en saa svag og ubestemt Karakter, at en Stigning i Intensiteten ikke paa Forhaand kan beregnes.

Naar man i et Resumé tager de fire af de foregaaende Former for Bevægelighed i Betragtning, vil man se, at en Summation ikke kan komme til at give Udtryk for den Tilpasningstendens, den klassiske Lære byggede paa.

Ser vi paa de forskellige Ting, der forhindrer Bevægelighed, og begynder med Lovgivningen og de offentlige eller private Reglementer, var allerede Smith inde paa en realistisk Redegørelse for saadanne, hvad hans Tidsalder angik. Bagehot gik senere i hans Fodspor. Ser vi paa Nutiden, og begynder med de offentlige Indskrænkninger, saa er Næringsfriheden, Smiths gamle Ideal, jo langt fra gennemført. Vigtigere er maaske de Hindringer den moderne Sociallovgivning sætter. Se herom Bagge: Arbejdslønen (Side 262). Blandt private Forholdsregler: Fagforeningspolitikken.

Mobilitet forhindret gennem Besiddelsesforskelle, gennem selve Klasse-
delingen, der sætter snevre Grænser for Opdriften, er imidlertid langt vigtigere. Sidgwick omtalte, hvorledes der er store Lønforskelle ud over dem, som Smith gør rede for, og sagde, at de hovedsagelig skyldes Knaphed, der opstaar i Kraft af den økonomiske Ulighed, som begrænser Evnen til at udføre visse Slags Arbejder til den Minoritet af Personer, hvis Forældre har været i Stand til at paatage sig Udgiften til forlænget Undervisning og Understøttelse af Børnene.

Taussig paaviser som en af de vigtigste Aarsager til den økonomiske Ulighed: Opretholdelse af erhvervede Fordele gennem Milieu og gennem Arv af Ejendom¹⁾. Det er dog først med Daltons Bog »The Inequality of Incomes«, at Arverettens Betydning er blevet tilstrækkelig fremhævet.

Man kunde nu gennemgaa utallige Maader, hvorpaa den økonomiske Klasse-
deling opretholder sig selv. Naar det er Tilfældet, vil den fri Overgang af Arbejdskraft ogsaa fortsat blive hæmmet. Det nytter ikke, som Marshall gør det, at give den klassiske Teori om Udjævning mellem Omkostning og Løn Indrømmelsen af et passende Tidsrum, i hvilket de klassiske Udjævningskræfter kunde virke. For selv ikke al den Tid, man blot gider forestille sig, er i sig selv nok til at nedbryde Lagdelingens Skranker, som Følge af at Tendenserne i Retning af Udligning ikke holder Skridt med Ulighedens kumulative Virkninger.

Vi kommer nu til den tredje Aarsag til manglende Mobilitet for Arbejdskraften: nemlig Uligheden hos Menneskene i medfødte Evner. Vi ved intet om aandelige Evners Nedarvelighed, men slutter analogt fra Nedarveligheden af fysiske: Farveblindhed, Hvidfødhed o. s. v. Man har ganske vist henvist til Musikerstægter som Familien Strauss, men Eksemplet er ikke rent, fordi Milieuet ogsaa der har spillet ind.

¹⁾ Principles Kap. 55, Side 265.

De ulige Startmuligheder er imidlertid til at tage og føle paa, og den Hindring for Arbejdskraftens vertikale Mobilitet, som disse bevirker, er i sig selv nok til at ødelægge den Udjævningstendens, som Klassikerne forudsatte.

Medfører Kapitaludbudet Omkostninger? Kapitalens Mobilitet.

Det vil erindres fra det foregaaende, at Senior paastod, at naar Ricardo og Malthus talte om Profit og Arbejde som Omkostningerne, mente de ikke Profit, men den Indsats, der stod i samme Forhold til Profit som Arbejde gør til Arbejdsløn. De manglede blot et Navn. Han skabte da selv Navnet Abstinens. „No suspicion ever seems to have crossed his mind, that possibly the conduct of which profit is the „reward“ has no name because it has no existence“, som Cannan skriver¹). Dette bliver den Devise, under hvilken Seniors Lære bliver angrebet i Nutiden, idet man henviser til en Del Eksempler paa Opsparing, der er omkostningsfri: Opsparing til rainy days, til Børns Uddannelse, Driftsherrens Opsparing til egen Virksomhed²). En Undtagelse er ogsaa den Opsparing, der stammer fra de store Rigmænd, hvem Luksusindustriens hele Rigdom paa Opfindelser „till sist icke förmår åstadkomma någon ny retelse“ (Wicksell). Det er Lassales Millionær-Søjlehelgene i ny Udgave.

Spørgsmaalet er nu: maa Abstinenteorien anses for modbevist, fordi Kapitalen for en stor Del dannes uden Opsparings-Offer? Nej. Senior kunde have sparet Eftertiden for en Del Arbejde, hvis han til sin Teori om, at Renten maa ses som en Belønning for Abstinens, havde tilføjet: vel at mærke Grænseabstinensen. Men Senior kendte ikke Marginalræsonnementets Anvendelse paa dette Punkt. Det er først hos Marshall (der desuden erstatter Ordet Abstinens med waiting), at denne Forfinelse af Teorien kommer frem.

Böhm-Bawerks Indvendinger mod Senior og Marshall kan jeg ikke komme ind paa i dette Resumé. De er alle forføjede. Man kan ikke gardere sig mod det Indtryk, at det for B.-B. gjaldt om at bekæmpe den Anskuelse, at der skulde være en nær Lighed mellem hans eget Barn, Agioteorien, og Abstinenteorien. Den nære Lighed mellem disse Teorier er imidlertid meget smukt blevet paavist af Carver. F. Eks. i *Distribution of Wealth* (Side 235—245). Han korrigerer her fuldstændig logisk Böhm-Bawerk derhen at: „It is not the difference in the general estimation of present and future goods which fixes the rate of interest, but only the diffe-

¹) *Theories of Production and Distribution 1776—1848* (Side 213).

²) Se herom Elys *Nationaløkonomi*, Side 378, og Knight: *Risk, Uncertainty and Profit*, Side 162—163.

rence in the estimation of the present and future value of the last increment of goods saved". Carvers Tankegang er ikke alene en fornuftig Udgave af Agioteorien, men samtidig Marginalræsonnementet anvendt paa Abstinenteorien.

M. H. t. den ovennævnte Paastand, at Forretningsfolks og Aktieselskabers Opsparing er „costless“, spiller denne en stor Rolle som Kritik af Abstinenteorien hos Clark sen. og Wolfe i den Form, at de paastaar, at kun ny Opsparing kan kræve Abstinens, ikke Vedligeholdelse af allerede investeret. „Where will you find a business man who does not feel a sort of horror at the thought of „going into his capital““. Nu drejer det sig jo imidlertid ikke alene om Muligheden: at opspise Amortisationskvoterne, men ogsaa om Muligheden: at binde dem i en anden Form. Hvis denne sidste er til Stede, underkaster Driftsherren sig „opportunity cost“ ved at holde sine hidtidige Kapitalgoder intakte. Muligheden herfor er imidlertid ikke alene afhængig af Kapitalens Mobilitet, men ogsaa af Retsordenen. „I et Samfund, hvor ingen havde den frie Raadighed over Produktionsmidlerne, som tillader dem at forlange dem forvandlede til Konsumvarer, er der vel Venteoffer forbundet med Kapitalens Opstaaen, men ikke med dens Vedligeholdelse, thi den vedligeholdes i den regelmæssige og planmæssige, økonomiske Virksomhed“ (Birck, Øk. V. I, Side 189).

Vi kommer nu til de alvorligste Angreb paa Abstinenteorien. Nemlig fra Gonner (Interest and Saving), der gaar ud paa, at den herskende Rente ikke kan betragtes som nødvendig for at fremkalde det aktuelle Kapitaludbud. Gonner deler Sparemotiverne i to Grupper; først den Gruppe, hvis Fællestræk er et Ønske om at sikre Fremtiden mod et Fald under den eksisterende Standard. Disse er konkrete og afhængige af de nu herskende Behov. Her vil man spare mindre, naar Renten stiger, og mere, naar den falder. M. H. t. den anden Gruppe Sparemotiver, der kendetegnes af Haabet om at faa det bedre, kan man her vente, at en Rentestigning stimulerer Opsparingen. Renteforandringer medfører imidlertid samtidig Forskydninger i Indtægtsfordelingen. Et Rentefald vil være til Gunst for Indtægtsklasserne med smaa Indtægter, og disse er samtidig stærkest behersket af første Motivgruppe. Som Konsekvens af disse Betragtninger naar G. til den Opfattelse, at det er ukorrekt at sige, at kun én Rentesats er i Stand til at fremskaffe en vis Sum Opsparing. Tværtimod kan efter al Sandsynlighed flere Rentesatser frembringe denne Sum. Den Sats, der bliver

den herskende, bliver den, der fordeler den givne Kvantitet Opsparing mellem de Personer, der efterspørger den.

Cassel¹⁾ naar til et lignende Resultat ved at betragte de forskellige Typer af Mennesker (set fra et erhvervsøkonomisk Synspunkt), der opsparer, jævnfør det tidligere. Man kan ogsaa nævne Wolfe (Quarterly J. of Ec. Nov. 1920).

Men hvorledes ser nu de Forsøg ud, som man har gjort paa at erstatte den gamle Opsparingsteori i nyere Litteratur? Forsøgene gaar bl. a. ud paa at anvende de Resultater, som Bank- og Konjunkturteoriene er naaet til i Læren om Kapitaldannelsen.

Schumpeter udvikler²⁾, hvorledes han dels gennem Betragtninger over Statik og Dynamik, dels gennem Kreditstudier naaede til det Resultat, at „in der Schaffung neuen Kredites für neue Industrien tritt der Zins zutage“. Sin Teori udvikler S. nu nærmere i „Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung“ (1912). Det afgørende i det dynamiske Samfund er de nye Kombinationer: Indbegrebet af nye Produktionsmetoder, nyrealiserede Produktionsformaal og lign. Den drivende Kraft er Førerne, i det moderne Samfund Driftsherrerne, der for at kunne trække Produktionskræfterne ud af deres hidtidige Kombination og indsætte dem i nye behøver Købekraft, der atter skabes af Bankerne gennem Kreditudvidelse. Herved faar vi den omkostningsfri Kapitaldannelse. Forklaringen paa Renten kommer nu efter S. til at ligge deri, at Kreditten tillader Driftsherrerne at realisere Driftsherregevinster, de er da ogsaa villige til at yde Bankerne en Betaling. Renten er saaledes en Skat paa Driftsherregevinsten. Den Brod, denne Lære har mod Omkostningsteoriens Opfattelse af Kapitaldannelse og Kapitalrente, behøver ikke særlig Understregning.

Paa samme Linie som S.'s Teori ligger Albert Hahns³⁾. Ogsaa hans Kapitalrenteteori er en Kreditrenteteori, som Konsekvens af hans hele Syn paa Bankernes Stilling i det moderne Samfund, hvor Indlaan i Banker som oftest er afledede af Udlaan med det Resultat, at Kapitaldannelse er en Følge af Bankernes Kreditgivning, ikke en Følge af Opsparing (hvis bankmæssige Udtryk er de saakaldte oprindelige Udlaan). Hahn er her meget nær ved den Opfattelse, som i U. S. A. er fremsat

¹⁾ „The Nature and Necessity of Interest“ og „Theoretische Socialökonomie“.

²⁾ Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie 1908.

³⁾ Volkswirtschaftliche Theorie des Bankkredits. 1920.

nogle Aar tidligere af Davenport og Moulton. Renten maa sees som Betaling for Overladelse af Kredit, en Betaling Bankerne forlanger som Risikopræmie for det Likviditetstab, Kreditten medfører.

I flere Henseender adskiller de anførte Teorier sig fra de fra Klassikerne nedarvede, men særlig m. H. t. Synet paa Kredittens Betydning for Kapitaldannelsen. Her var det Klassikernes og deres Epigoners Mening, at Kreditskabelse ikke kunde øge Kapitalgodernes Mængde, men kun hæve deres Priser. Det eneste, der kunde øge Kapitalgoderne, var Opsparing. Det bliver da magtpaaliggende for Hahn at vise, at det klassiske Syn paa Kredittens Virkninger er galt, og han kommer derved ind paa Inflations- og Konjunkturproblemerne. Dette er et stort Fremskridt fra Omkostningsteoriens Kapital-lære, der ikke kender disse Spørgsmaal, Som Hahn siger: „Es ist unterlassen worden, den Konjunkturedanken mit der Kapitaltheorie zu verbinden“.

Selv om den Schumpeter-Hahnske Teori ikke staar uimodsagt, er det vigtigt at lægge Mærke til, at Kritikken principielt stiller sig paa samme realistiske Stade, idet Kapitalspørgsmaalet diskuteres ud fra Læren om Bankkredit- og Konjunkturteoriene.

Spørgsmaalet om den flydende Kapitals Mobilitet skal nu kort omtales. Hvis der ikke er en saadan fri Konkurrence mellem Kapitaludbydere, at den Del af Profitten, der er Dækning for „Abstinensofret“, er af samme Størrelse i alle Kapitalens Anvendelser, kan en subjektiv Omkostningsteori alene af den Grund ikke opretholdes. Thi en stigende Efter-spørgsel efter specielle Goder, produceret i visse Bedrifter med Anvendelse af Kapital, kan, saafremt der ikke er fri Konkurrence, tænkes varigt at hæve Kapitalens Aflønning i vedkommende Branche, hvorefter man ser, at det ikke er Omkostningerne, der har bestemt Værdien, men omvendt.

Bagehot var klar over Nødvendigheden af at drøfte Mobilitetsforudsætningen ogsaa paa dette Punkt, hvilket han ogsaa forsøgte. Her udmærker han sig ved at paapege, at det ikke var en blot Overførsel af „Penge“, der drejede sig om, naar Kapital skiftede Beskæftigelse, men at dette ogsaa forudsatte, at Arbejdskraft skiftede Beskæftigelse. Derved blev de tidligere gennemgaaede Forudsætninger for Bevægelighed for Arbejdskraften ogsaa Betingelser for Kapitalens Bevægelighed.

Dernæst gjorde Bagehot opmærksom paa, at den nye Kapital anbringes der, hvor Forrentningen er højest eller rettere anses for at være det. For Marshall, der indtager det klassiske

Standpunkt, kan der naturligvis ikke være nogen Forskel mellem de to Udsagn. Ganske vist staar de enkelte Forretnings Forrentning ikke i Telefonbogen. „But though it may be difficult to read the lessons of an individual trader's experience, those of a whole trade can never be completely hidden, and cannot be hidden at all for long“. Dette er maaske rigtigt, men i det virkelige Liv forhindrer manglende Bevægelighed og manglende Delelighed til Stadighed den eventuelle Tendens til Profitudjævning i at sætte sig igennem. Hertil kommer, at mange Driftsherrer er i en saadan taktisk Position (Magtsposition), at de faar højere Forrentning af deres Kapital end normalt. Herpaa har f. Eks. Birck mange Eksempler. Disse peger nu i flere Tilfælde ogsaa hen paa Ubevægelighed hos Arbejdskraften eller andre økonomiske Faktorer, saaledes at denne Ubevægelighed i Forbindelse med Magtstillingen bevirker varige Forrentningsforskelle, selv om den flydende Kapitals formelle Bevægelighed i sig selv er stor.

Hermed er Kapitalens Forhold kort gennemgaaet. Vi har set Indvendingerne mod den klassiske Kapitaldannelsesteori: at Opsparing skete under Abstinens og mod Profitudjævnings-teorien, der skulde vise, at Renten overalt stod i samme Forhold til Abstinensen.

Medfører Driftsherrens Indsatser Omkostninger?

Klassikernes Forhold til Problemet om Driftsherregevinsten var mere tilfældigt. Dog fremfører Smith Betragtninger, der undertiden synes ganske moderne. Han fremhæver, hvorledes Profitten indeholder Elementer af Risikopræmie og Driftslederløn (uden naturligvis at anvende disse Betegnelser). Smith kommer saa ind paa en Teori om, at Menneskene har en Tendens til at overvurdere Chancer og undervurdere Risici.

Anvender man Myrdals Sondring¹⁾ mellem Vurdering af og Forestillinger om Risiko og betragter vi en bestemt Branche, eksisterer der en teoretisk beregnelig Risiko. Hvis Driftsherrerne nu er af den Mentalitet, at dette at løbe en Risiko føles som et Onde, vurderer de dermed Risikoen saaledes, at deres Indkomster i det lange Løb vil indeholde et positivt Element som Dækning for den subjektive Ulyst. — Her ud fra maa man holde, at Driftsherrerne kan have gale Forestillinger om Risikoen.

¹⁾ Prisbildningen och Föränderligheten.

Visse af Smiths Betragtninger tyder paa, at det er det sidste Tilfælde, han tænker paa. Sondringen er i alle Tilfælde vigtig, thi de Elementer i Driftsherreindkomsten, vi har med at gøre i det første Tilfælde, lader sig let forklare ud fra en subjektiv Omkostningsteoris alm. Synspunkter, jævnfør tidligere, hvorimod det positive eller — hvad der efter Knights¹⁾ og Myrdals Mening er mest sandsynligt — negative Indkomstelement, vi har at gøre med i det andet Tilfælde, ikke lader sig forklare, men maa ses som medførende Undtagelser fra Omkostningsteorien. Ser vi imidlertid bort fra disse Undtagelser og vender os mod det første Tilfælde, giver dette den teoretiske Mulighed for Eksistensen af særlige Risikotillæg, der er nødvendige for at dække det subjektive Offer ved at bære visse Arter af Risiko. Forklarer disse Risikotillæg nu noget afgørende Element i Driftsherregevinsten? Kun under manglende Mobilitet. Al den Stund, at der ikke klæber særlig Risiko til Driftsherrens Funktion.

Men manglende Mobilitet er ogsaa i høj Grad til Stede, idet Risikobæren kun kan udbydes i Forbindelse med andre produktive Indsatser: Arbejde, Venten o. s. v. Og de manuelle Arbejdere kan ikke adskille deres Risikobæren fra deres Arbejde og sælge det i det bedste Marked, der hvor Bedrifterne efterspørger Leder-Risikobæren. Alle de Hindringer, vi har nævnt for de andre produktive Indsatsers Bevægelighed, bliver saaledes ogsaa Hindringer for Risikobærens Bevægelighed.

Et nærmere Referat af moderne Profitteorier vilde føre for vidt. Jeg nævner blot til Slut i en Oversigt de Elementer, som Omkostningsteorien ikke kunde forklare i Profitten:

(1) Knaphedspris paa medfødt Dygtighed, (2) paa visse sjældne Kombinationer af f. Eks. Dygtighed og Besiddelse af Kapital²⁾, 3) Monopol og Fortrinsstillinger af forskellig Art, hvilke tre Elementer er Priser, og endelig (4) de dynamiske Gevinster, der rejser sig af Prisændringer.

Kan Hovedformerne for subjektive Omkostninger reduceres til Normalomkostninger?

Vi har i det foregaaende for Arbejdsanstrengelse, Venteoffer og Risikobæren undersøgt det Forhold, der er mellem disse Indsatser og deres Belønning, og gaar nu over til Spørgsmaalet om den indbyrdes Sammenhæng

¹⁾ Risk, Uncertainty and Profit.

²⁾ Se f. Eks. Warmings Bog: Arbejdsløn og Rente, Side 63, og Birck: Øk. V. II, § 272.

mellem disse Forhold. Skal man opretholde den klassiske Omkostningsteori, maa Venteofrets og Risikobærens Normalbelønning tage Plads paa den uforanderlige Aflønnings- eller Reduktionsskala.

Men en saadan forudsætter, som antydnet, fri Konkurrence, forudsætter, at den „Kraft“, der under Offer afløber i en Arbejdsmands Arbejdsdag, kan omsættes til det Offer, der afløber i en Brøkdal eller Multiplum af en Kapitalists Venten 1 Dag paa en given Sum. Man maa give Gonner¹⁾ Ret i, at vi her staar over for en klassisk Forudsætning, som ikke kan negligeres. Og som samtidig er meget uvirkelig. „Between capital and labour . . . equality in remuneration through free competition cannot be said to hold good“.

Marshall derimod forsvarer, som venteligt, det klassiske Standpunkt. Arbejdsløn har megen Lighed med Kapitalrente. Thi de Motiver, der faar en Mand og hans Fader til at investere „i“ ham for at uddanne ham til Haandværker, Sagfører, Læge eller Forretningsmand, er af samme Art som dem, der leder til Investering i Realkapital eller Organisation. Marshall ser her bort fra det Forhold, at selv om de, der faktisk er i den Situation, at de kan opspare, alternativt kan investere i personlig eller teknisk Kapital, saa har de, der ikke kan opspare, intet saadant Alternativ, men maa leve udelukkende af deres Arbejde. Man kommer ikke uden om at anerkende, at i hvert Fald de opsparende og de øvrige udgør to „non competing groups“ (Edgeworth og Gonner).

Ingen Omkostning bag Jordudbudet.

Det er velkendt, hvorledes Ricardo fremsætter sin Jordrente-teori som et lille Stykke økonomisk Historie. Efterhaanden som Befolkningen stiger, kommer Jordrenten frem. „When in the progress of society, land of second degree of fertility is taken into cultivation, rent immediately commences on that of the first quality, and the amount of that rent will depend on the difference in the quality of these two portions of land“. Disse Ricardos Ord gør Keilhau²⁾ til Genstand for en Kritik, idet han hævder, at Jordrenten opstaar (som en Sjældenheds-rente) allerede inden Forsyningsgrænsen sænkes, thi det større Behov efter Korn driver Prisen i Vejret, og Jordbrugerne vinder et Overskud. Keilhau Understregning af, at Jordrenten primært er af absolut Karakter, er imidlertid kun en vigtig Indvending, saafremt der gør sig Diskontinuitet gældende ved Udstrækningen af den extensive eller den intensive Dyrkningsgrænse.

Fetter hævder³⁾, at den gamle, klassiske Opfattelse af Begrebet Jord (original and indestructible powers) er opgivet af praktisk talt alle moderne Økonomer, og at R.'s Jordrentebe-
greb

¹⁾ Palgrave's Dictionary 1926. Artiklen om Ricardo.

²⁾ Grundrentelæren Side 137—141.

³⁾ The passing of the old Rent Concept. Quarterly Journal of Ec., Maj 1901.

derfor ogsaa bør falde. Ved Citater fra Marshall viser han, at Grænsen mellem Jord og Kapital er usikker. Hvis kun de Ting, der ikke skylder Arbejde deres Nytte, rubriceres under Land, og hvis det saa viser sig, at der i et gammelt Land ikke er nogen materiel Ting, om hvilken dette kan siges, saa følger heraf, at alting maa rubriceres under Kapital. Nær ved Fetter staar Davenport¹⁾.

Hvis Fetter og Davenport har Ret, kunde Ricardo have sparet sig det efter hans egen Mening vigtige Kapitel af hans Omkostningsteori, som hedder Jordrentelæren (Omkostningsteorien kunde imidlertid aabenbart endda reddes). Men Fetter og Davenports Indvending indeholder stærke Overdrivelser. For det første er der vel ingen Egenskaber ved Realkapitalen, som Mennesket ikke indvirker paa, medens Jorden, som økonomisk Faktor, er i Besiddelse af i hvert Fald nogle Egenskaber (Udstrækning, Hældning, Beliggenhed), over hvilket Mennesket ikke er Herre. Disse Egenskabers Værdi kan da ikke rubriceres under Kapital.

Indskrænker vi os til at se paa de Egenskaber, der bliver produceret, kan der ikke destomindre være al Grund til at rubricere disses Indtægter under Jordrente, ikke Kapitalrente, hvis de har lang Slidtid eller Produktionstid, og hvis der grundet paa Efterspørgselsaarsager forløber lang Tid mellem Tilførsel af vedkommende Egenskab. Hvis det drejer sig om meget lange Tidsrum af de tre Arter, vil de Indkomster, man tilskriver de tilførte Egenskaber, praktisk talt konstant kunne ligge ubegrænset over eller under normal Kapitalrente paa Egenskabernes Omkostningsværdi og vil sandsynligvis ogsaa gøre det i vort dynamiske Samfund.

Denne Betragtning er heller ikke uden Betydning til Bedømmelse af Cassels Kritik, der henviser til Produktion af Kunstjord, der træder i Konkurrence med Naturjord. At en saadan Produktion foregaar kan ikke nægtes, men afgørende bliver det, om de Egenskaber ved Jord, som Menneskene kan skabe, ogsaa bliver skabt i det Omfang og med saapas korte Mellemrum, at man kan tale om egentlig regelmæssig Produktion.

Opretholder man nu den klassiske Sondring mellem Jord og Kapital og dermed ogsaa mellem Jordrente og Kapitalrente, maa Jordrenten udskilles af Omkostningerne, enten ved Grænsjordsræsonnementet eller Grænsedoseræsonnementet. Ricardo

¹⁾ The Economics of Enterprise 1925.

anvendte særlig det første, men kendte ogsaa det andet. Mills og Jevons Indvending med Humlerenten, der er Omkostning for Hvede, naar denne Kornsort dyrkes paa Jord, hvor der ellers kunde være dyrket Humle, kommer man uden om med Grænsedoseræsonnementet.

Den mest realistiske Indvending mod Grænsejordsræsonnementet er den, man kender fra Birck¹⁾. Ricardo og hans Elever gik ud fra, at den extensive Dyrkningsgrænse blev sat af rent økonomiske Grunde. Det intramarginale Overskud, Jordrenten, var da ogsaa alene teknisk-økonomisk bestemt. Nu viser Birck, hvorledes Dyrkningsgrænsen tidligere sattes og stadig til en vis Grad sættes ved Hjælp af Magt.

Blandt de Indvendinger mod Ricardos Teori, der henfører sig til, at han væsentlig bygger paa Loven om det aftagende Udbytte i Landbruget, skal kun nævnes Dr. Schönheyders²⁾, at Ricardo ved at lægge Vægten paa denne Lov har spredt Taage om den betydningsfuldeste Side af Jordrentespørgsmaalet, nemlig Betydningen af den sociale Fordeling af Jorden. Thi der gives for hver Kvalitet Jord et bestemt Areal, der ikke kan give en Arbejder mere end den nødtøftigste Eksistens. Skal et Grundstykke overhovedet afkaste Jordrente, maa det være større end dette Areal. „Gleichviel ob nun der Boden seinem Eigentümer eine Rente über den normalen Arbeitslohn hinausgibt oder nicht, die Produktivität der Arbeit ist in jedem Fall abnehmend. Und wenn nun dieser abnehmende Ertrag in dem einen Fall einen Ueberschuss über den Arbeitslohn gibt, in dem anderen Fall nicht, dann darf man es wohl kaum als sehr treffend bezeichnen, die Ursache der Bodenrente in dem Gesetz des abnehmenden Ertrage an und für sich zu suchen“.

Der skal ikke her gaas nærmere ind paa Bygrundrenten, derimod vil der være Grund til at sige et Par Ord om Minerrenten. Ricardos principielle Minerenteteori gaar i Smiths Fodspor og giver ikke Minerenten nogen Særstilling. Men i Chap. II fremsatte Ricardo den Bemærkning, at Minerenten blev betalt for Værdien af de Mineraler, der blev fjernet fra Minen, og derfor ikke havde nogen Forbindelse med Jordens oprindelige og uforgængelige Kræfter. Udvikler man Ricardos Tankegang nærmere, kommer man til, at den Pris, der maa betales for et Kvantum af et eller andet Metal, kan tænkes at indeholde — foruden en passende Andel til Dækning af Arbejdsløn samt Amortisation af Kapitalrente af Mineanlægget — et Element, der maa ses som Forrentning og Amortisation nødvendiggjort af den Formindskelse i Minens Værdi, der er fremkommet ved, at man har fjernet netop det Kvantum Metal,

¹⁾ Øk. V. II, § 362.

²⁾ Die Landwirtschaftsrente. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. 1910.

hvorom Handelen drejer sig. Efterspørgselen efter Metallet kan jo nemlig stille sig saaledes, at det uhævede Metal, Metallet i Jorden, faar en Værdi. Marshall indrømmer den principielle Mulighed heraf. Og Cassel, der stiller sig kritisk over for den subjektive Omkostningsteori, er glad herfor. „Der Preis der Naturmaterialien ist ein reiner Knappheitspreis, der durch keine Anstrengung oder Aufopferung motiviert ist. Wenn ein solcher Preis als Teil der Produktionskosten anerkannt werden muss, kann der Marshallske Begriff der Produktionskosten nicht länger aufrechterhalten werden“¹⁾).

Klassikerne og den økonomiske Aarsagssammenhæng.

I det foregaaende har jeg kort gennemgaaet Kritikken af de klassiske afledede Postulater og gaar nu over til Spørgsmaalet om Aarsagssammenhængen. Det er her naturligt at begynde med Stanley Jevons (1835—1882), som i 1871 udgav sin *Theory of Political Economy*, hvori han skrev: „Repeated reflection and inquiry have led me to the somewhat novel opinion, that value depends entirely upon utility“. Efter en kort Henvisning til den i Økonomien før hans egen Tid praktisk talt ukendte Lov om den faldende Grænsenytt, opstillede Jevons sin centrale Sætning: „The ratio of exchange of any two commodities will be the reciprocal of the ratio of the final degrees of utility of the quantities of commodity available for consumption after the exchange is completed“²⁾. Beviset grunder sig paa Forudsætningen om Menneskets rationelle, lystsøgende Stræben og Forudsætning om frit Konsumtionsvalg og udvikles nærmere i et Eksempel, hvor to Personer indbyrdes bytter. Nu er en Forklaring af Bytteforholdet i Byttet mellem to Enkeltpersoner jo aabenbart ikke tilstrækkelig. Jevons lader da ogsaa for Realismens Skyld de to Parter, der staar over for hinanden, ikke være to Personer, men to „trading bodies“, hvor „a trading body“ simpelthen er en Samling Købere og Sælgere.

Der er her et svagt Punkt i Jevons Lære, som paavist af Marshall³⁾ og Wicksell⁴⁾, thi medens man forstaar noget kvantitativt bestemt ved Resultatet af de „Regnestykker“, der vedrører en enkelt Person, der ejer Kød og mister Utilitet ved at bytte Kødet bort, men paa den anden Side vinder Utilitet ved at modtage Korn i Stedet, indtil Balance er naaet, saa er det umuligt

¹⁾ Theoretische Sozialökonomie Side 271.

²⁾ Chap. V, Side 95.

³⁾ Principles Appendix I.

⁴⁾ Ueber Wert, Kapital und Rente.

at forstaa noget kvantitativt bestemt ved lignende „Regnestykker“ og „Balancer“, hvor en Samling Mennesker træder i Stedet for Personen. Grænse-nytte er noget individuelt, ikke noget kollektivt.

Naar Jevons ganske undgaar at føre Produktionsomkostningerne ind i Diskussionen, er det, fordi han betragter de udbudte Kvanta som faste og givne. Men for de fleste Goder, dem Klassikerne alene tog Hensyn til, er Udbudet ikke fast og givet. Her synes da Produktionsomkostningerne, særlig Arbejdet, at faa Betydning. Hvad svarede Jevons hertil? Han svarede, at Produktionsomkostningerne aldrig kunde være Aarsag til Værdierne, thi „labour once spent has no influence on the future value of any article: it is gone and lost for ever“. Dette rammer imidlertid ikke Sagens Kerne¹⁾. Senere resumerer Jevons sin Værdilære i følgende Form:

„Cost of production determines supply. Supply determines final degree of utility. Final degree of utility determines value“.

Til denne Aarsagsskæde knytter Marshall følgende Anmærkning, at hvis en saadan Aarsagssammenhæng virkelig eksisterede, kunde der ikke være noget galt i at udelade de mellemste Led og sige, at Produktionsomkostningerne bestemmer Værdien.

Lignende Tanker som Jevons' er, som bekendt, fremsat af Walras og Menger. Walras naaede dog videre ikke alene i Forhold til Menger, men ogsaa til Jevons, med sit simultane Ligningssystem; dette bygger paa Tanken om, at den økonomiske Aarsagssammenhæng ikke er af den Art, at A bestemmer B, og B bestemmer C o. s. v., men A, B, C o. s. v. gensidig og samtidig bestemmer hinanden.

I Østrig blev Mengers Opfattelse uddybet og videreført af Wieser og Böhm-Bawerk. Wiesers Kritik af Klassikerne gaar ud paa, at de alene har interesseret sig for Bytteværdierne, ikke for de subjektive Værdier, der er de grundlæggende. Dette skyldes, at hele Problemet om Nytteberegning er undgaaet deres Opmærksomhed²⁾. Wieser udvikler, hvorledes de individuelle Værdiansættelser smelter sammen paa Markedet, saaledes at Priserne dannes, og understreger, at de enkelte Individets Værdiansættelse ikke indvirker lige stærkt. Herved kommer W. ind paa den ulige Indkomstfordelings Betydning i Værdidannelsen, et Moment, som Klassikernes System heller ikke rummede.

¹⁾ Se Seniors Betragtninger over ureproducerlige Goders Værdidannelse, gængivet i Slutningen af denne Artikel.

²⁾ „Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft“. Sidste Udgave 1924.

Hvorledes forklarede den østrigske Grænsenytteskole nu Produktionsfaktorernes Værdidannelse? Deres Værdidannelse er noget afledet, idet de faar deres Værdi fra Nytten af de Produkter, de frembringer. Produktionsfaktorerne repræsenterer ikke direkte og i sig selv noget Offer. Hvad det koster Producenterne at anvende en vis Mængde Jern til et bestemt Godes Produktion, er den Nytte, man nu er berøvet Muligheden for at stifte, men som vilde være blevet aktuel, om man havde anvendt Jernet til et andet Godes Produktion.

Medens Wieser saaledes ikke anerkender den subjektive Omkostningsteori, der bygger paa et selvstændigt Offer bag Afløbet af Produktionsfaktorerne, gav Böhm-Bawerk ved en enkelt Lejlighed en principiel Indrømmelse¹⁾, idet han anerkendte, at „disutility“ (f. Eks. Arbejdets Ulyst) i visse Tilfælde kan tænkes at have Indflydelse paa Værdidannelsen, nemlig saafremt Arbejderen er „fri“ og selv kan bestemme Arbejdets Art, Arbejdstiden og Intensiteten. Med en Udstrækning af Arbejdstiden stiger Arbejdets Ulyst, samtidig falder Grænsenykken af de producerede Varer. Man udstrækker da sit Arbejde indtil den Grænse, hvor Grænsenykte, Arbejdsulyst og Værdi træffer sammen som paa et fælles Rendez-vous Hjørne. Her bestemmes Værdien da af Grænsenykte og Grænseulyst. Med denne enkeltstaaende Indrømmelse kommer B.-B. nær den vekselvirkende Aarsagssammenhæng, der ellers ikke svarer til hans Grundopfattelse af den økonomiske Aarsagssammenhæng. Hvor meget man skal lægge i denne Indrømmelse afhænger af Svaret paa følgende Spørgsmaal: Er, i Virkelighedens Verden, begge de to Love, Loven om den faldende Grænsenykte og Loven om den stigende Ulyst ved de produktive Indsatsers Forøgelse, afgørende Momenter for de Ligevægtsværdier, der faktisk konstateres. B.-B. var af den Mening, at Loven om Grænsenykken var en Hovedregel, medens disutility-Lovens Betydning for den aktuelle Værdidannelse var ringe, fordi de Forudsætninger, under hvilke den alene kunde gøre sig gældende, Beskæftigelsesfrihed i videste Forstand, ikke bliver bekræftet i Virkeligheden. Men nu maa det jo kunne vises, at fuldstændig korresponderende Forudsætninger om Konsumenternes formelle og reelle Konsumtionsfrihed maa være virkelighedstro, om Grænsenykteteorien skal kunne anvendes til Værdiforklaring.

Wiesers Tanke, at det Offer, der afløber ved Anvendelse af Produktionsfaktorerne, ikke er selvstændigt men en Slags oppor-

¹⁾ Zeitschrift für Volksw. 1894, Side 198—200.

tunity-cost, er taget op af Schumpeter¹⁾, for hvem de økonomiske Udbudskurver da ogsaa bliver „omvendte“ Nyttekurver. Gennem denne Maade at forklare Udbudskurverne paa spares aabenbart en Forudsætning. Men Produktionsmidlernes Priser bliver blotte Reflekser af Færdigvarens Pris, og man ser ikke, at Produktionsmidlerne „til Gengæld reflekterer deres Fremstillingsbesvær, . . . fremad paa Færdigvarens Pris“²⁾. Denne Erkendelse fører umiddelbart over til en Indrømmelse af, at „lige saa lidt som vi kan løse Prisproblemet ved at henpege paa Produktionsomkostningerne som noget objektivt givet og haandgribeligt, kan vi slaa os til Ro med, at de er afledet af den færdige Vares Pris“³⁾.

Efter Walras og Marshall staar de forskellige Goders Udbud og Efterspørgsel i et Vekselvirkningsforhold til hinanden, hvorved et stort Ligevægtssystem opstaar, der bedst kan opfattes paa samme Maade som det, der opstaar f. Eks. i en Skaal, hvor der ligger en Del Kugler. Paa samme Maade som man nu om disse Kugler kan sige, at de gensidigt bestemmer hinandens Stilling, kan man om Færdigvarernes Mængder og Priser og Produktionsmidlernes Mængder og Priser sige, at de gensidigt bestemmer hinanden.

Det vilde føre for vidt her at gengive de Walras-Casselske Ligninger, der illustrerer det nævnte Vekselvirkningsforhold. En kort og fri Fremstilling i Ord vil blive sat i Stedet. Som givne Data maa betragtes: Mængden af de originære Produktionsmidler, de tekniske Koefficienter⁴⁾, de subjektive Efterspørgselsfunktioner, der siger, hvor meget samtlige Individer vil købe af de forskellige Varer til bestemte Priser, samt Ejendomsretsforholdene⁵⁾. Prisdannelsen er nu bestemt. Begynder vi foreløbig med at forudsætte nogle af de ubekendte som bekendte, f. Eks. de originære Produktionsmidlers Priser, kan man deraf beregne dels Færdigvarernes Priser, idet man bruger de Omkostningsligninger, der kan dannes af de tekniske Sæt med de givne tekniske Koefficienter, og dels Individernes Indkomster, idet man gør Brug af Kendskab til Ejendomsretsforholdene. Naar Færdigvarernes Priser er beregnet, ved man,

¹⁾ Das Wesen und der Hauptinhalt, Side 223—227.

²⁾ Birck, Øk. V. I § 26.

³⁾ Grænseværdilæren, § 132.

⁴⁾ D. v. s. Koefficienterne i Produktionsydelsernes Mængdeligninger (de tekniske Sæt).

⁵⁾ Det sidste Sæt Data indfører Cassel først paa et senere Punkt af Fremstillingen.

hvor meget samtlige Individer køber af samtlige Varer, idet man gør Brug af Efterspørgselsfunktionerne og de beregnede Indkomster. Naar vi saaledes har beregnet, hvor meget der skal fremstilles af Færdigvarerne, bruger vi de tekniske Sæt til at beregne, hvor meget der skal komme til Stede af de originære Produktionsmidler. Dette skal svare til det faktiske Udbud.

De ovennævnte 4 givne Forhold er aabenbart Værdiernes egentlige Bestemmelsesgrunde efter den nyere Teori. Cassel undersøger¹⁾, om de tre førstnævnte Forhold bliver aktuelle i det økonomiske Liv, eller en eller flere af dem ikke gør det. Først undersøges, om man kan se bort fra Efterspørgselsfunktionerne, som den ældre Grænsenytteteori lagde saa ensidigt Vægt paa. Han slaar da fast, at Betingelsen for, om en Efterspørgselsændring kan faa nogen Betydning for Priserne, er, at den enten forandrer Efterspørgselen efter Produktionsmidler, der ikke automatisk kan forøges under konstante Omkostninger, eller at den indvirker paa Produktionsmetoden. I det Omfang, hvor en Efterspørgselsforandring ikke influerer paa disse to Ting, kan en Omkostningsteori opretholdes. Nu mener Cassel, og deri har han vel nok Ret, at „Die meisten und wichtigsten Veränderungen der Preise gehen wohl immerhin von Veränderungen der technischen Bedingungen der Produktion aus“. Klassikerne har derfor alligevel været ledet af et lykkeligt Instinkt, naar de lod Forandringerne i teknisk Besvær, særlig Forandringer i den afløbne Arbejdsmængde, være den vigtigste Aarsag til Prisforandringer. Men principielt maa man fastholde den almindelige, gensidige Aarsagssammenhæng. Den klassiske Opfattelses Urigtighed laa i dens teoretiske Ufuldstændighed.

Den klassiske Opfattelse af Aarsagssammenhængen og de økonomiske Udbudskurver.

Det er jo aabenbart, at Klassikerne, da deres Værdilære var en Teori, der i første Række tog sit Udgangspunkt fra Udbudssiden af de økonomiske Fænomener, mere eller mindre bevidst maa have bygget paa Anskuelse om et eller andet Funktionssammenhæng mellem Produktionsudgifterne og de udbudte Mængder af de økonomiske Goder. Da det jo nu forholder sig saaledes, at de økonomiske Udbudsrækker, der

¹⁾ Th. Soz. Kap. IV, § 18.

opstilles for længere Tidsrum i Modsætning til ganske korte, bliver paavirket af de Betingelser, under hvilke Produktionen foregaar, Produktionslovene, faar disse Betingelser Interesse for Værdilæren.

Blandt de klassiske Produktionslove springer det aftagende Udbyttes Lov først i Øjnene. Det aftagende Udbytte blev almindeligvis henført til at gælde Landbruget, idet man tænkte sig en modsat Lov herske i Industrien, det tiltagende Udbyttes Lov. Dette tiltagende Udbytte blev imidlertid ikke fra Begyndelsen begrundet med saadanne enkle og klare Fakta som dem, der laa bag det aftagende Udbyttes Lov (Knaphed paa god Jord, Forøgelse af de samvirkende Faktorer). Som Sraffa siger¹⁾: „The position occupied in classical economics by the law of increasing return was much less prominent, as it was regarded merely as an important aspect of the division of labour, and thus rather as a result of general economic progress than of an increase in the scale of production“.

Hos Stuart Mill dukkede Læren om Stordriftens Fordele op, hvilket atter i sig selv var en Skuffe med højst blandet Indhold. Først i nyere Tid er man begyndt med at analysere de Foreteelser, der ligger bag det heterogene Begreb „increasing return“, og det er ogsaa først i den nyeste Tid, at man har undersøgt de fundne „Produktionsloves“ Betydning for Udbudskurvernes Form. Endelig er Produktionslovene paa Grund af den tekniske Udvikling ikke de samme som paa Klassikernes Tid.

Hvad konstante Omkostninger angaar, kan man finde flere Eksempler hos Ricardo, se f. Eks. Begyndelsen af Chap. XXX. Det vil ikke have den allerringeste Betydning for Hattes Værdi, om Efterspørgselen efter Hatte fordobles. Thi Hattes Værdi bestemmes af deres Produktionsomkostninger. Dette er et Langtidsræsonnement, der gaar ud fra Loven om konstante Omkostninger. Det er klart, at det Syn paa Produktionen, at den foregaar under konstante Omkostninger, stemmer godt med den klassiske Tænkemaade. En vis Hensyntagen til stigende Omkostninger ligger imidlertid heller ikke fjernt fra klassisk Tænkemaade. Men den klassiske Sætning, at Omkostningerne bestemmer Værdien, giver aabenbart kun et rammende Udsagn i de Tilfælde, hvor Udbudskurverne bestemmes af konstante Omkostninger²⁾.

¹⁾ Econ. Journal. December 1926, Side 537.

²⁾ Dette bliver dog naturligvis i alle Tilfælde af populær Karakter.

Spørgsmaalet bliver saa, i hvilken Grad man kan sige, at konstante Omkostninger er fremherskende i Virkeligheden. Sidgwick¹⁾, Marshall og Flux²⁾ mener nærmest, at konstante Omkostninger opstaar ved et tilfældigt Sammenspil af stigende og faldende Omkostninger i Produktionen af et eller andet Gode. Sraffa indtager et modsat Standpunkt (anf. Sted Side 538—541): „The absence of causes which tend to cause the cost either to increase or diminish appears to be the most obvious and plausible way from which constant cost can arise“. Det skal indrømmes Sraffa, at det saakaldte tiltagende Udbyttes Lovs Betydning for de økonomiske Udbudskurver er meget tvivlsom.

Bagge naar til et lignende Resultat, idet han hævder, at den saakaldte Lov om det stigende Udbytte har „endast temporärt aktuell giltighet . . . I ett stationärt samhälle kan sålunda ingen tilltagande produktivitet förekomma, lika litet som i ett samhälle där full rörlighet och delbarhet hos produktionsmedlen funnes“³⁾.

Man kan næppe ud fra den moderne Økonomis Produktionslove formulere normale, faldende Langtidsudbudskurver. Den Kritik, som i 1880- og 1890erne blev ført frem mod Klassikernes Syn paa den økonomiske Aarsagssammenhæng, at den oversaa Eksistensen af saadanne og alene byggede paa Loven om konstante Omkostninger, er da uberettiget.

Konstante Omkostninger forbliver, som Birck udtrykker det, paa en vis Maade den logiske Hovedregel, forudsat at Produktionsmidler „beliebig“ kan fremskaffes til den øgede Produktion. Men her støder man paa visse naturgivne Produktionsmidlers Knaphed, og de stigende Omkostningers Lov træder i Virksomhed. Alene paa Eksistensen af denne sidste bør man bygge Kritikken af den klassiske Opfattelse af Aarsagssammenhængen, hvis den skal have Udgangspunkt i Betragtninger over de økonomiske Udbudskurver.

Produktionsomkostningerne helt eller delvis uden Betydning.

A. Omkostningerne kan ikke individualiseres. Store faste Omkostninger og forenet Udbud.

¹⁾ Principles II, II, 8.

²⁾ Palgraves Dictionary II, Side 582.

³⁾ Bagge: Arbejtslönens reglering, 1917, og endnu mere udførligt: Den aftagende og den tiltagende afkastningslagen (Økonomisk Tidskr. 1920).

Wicksell skriver¹⁾: „I många fall, även när en varas tillverkning är föremål för fri konkurrens, kunna dess tillverkningskostnader icke särskiljas eller individualiseras“. De to Hovedtilfælde er de ovennævnte. Det, der økonomisk set, bliver det karakteristiske ved disse to Tilfælde, sammenfatter Birck i følgende: „Man kan fordele Generalomkostningerne efter et Skøn og maa gøre det i Tilfælde af „joint production“. Læren om the „additional cost“ har vist os, at en Vares Salgspris kan ligge meget over og meget under dens Gennemsnitskost, uden at Reglerne for sund Økonomi krænkes. Jeg tør maaske sige, at meget faa Varer sælges til deres Produktionsomkostning i klassisk Forstand“ (cfr. Øk. V., II, § 200, Side 34).

Moderne Driftsøkonomi²⁾ viser, hvorledes Driftsherrerne ved Prisberegning i mange Tilfælde vil undlade at søge fuldstændig Dækning for de faste Omkostninger, men at de paa den anden Side normalt vil søge delvis Dækning. En Række Omstændigheder, som vi ikke her kan omtale, er afgørende for, hvor stor Dækning de kan og vil søge. En anden Række Omstændigheder er afgørende for, om den søgte Dækning fordeles over hele Produktionen eller kun paa en Del af denne. Vi kommer herved over i „Discrimination, the Paradox of overhead costs“.

Paa dette Punkt ser man tydelig Analogien mellem faste Omkostninger og forenet Udbud. Kan man dele sit Marked ved at sælge et Gode til to forskellige Behov, kan man belaste de to Køberklasser med forskellig Andel af de faste Omkostninger. Godet er økonomisk set blevet to Goder, produceret i samme Produktionsproces.

Naar man erindrer sig den Betydning, faste Omkostninger og forenet Udbud har i moderne Produktion, maa man give Clark Ret i, at det gamle one price system baseret paa Omkostningspriser har udspillet sin Hovedrolle. „There is no natural system of prices in the old sense. Cost prices do not mean anything definite any more“³⁾. Store faste Anlæg tenderer mod at skabe Discrimination og Krig paa Kniven. Den sidste Udvej kan blive Monopol. Og lige saa lidt som Omkostningsteorien kan forklare Prisdannelse ved Monopol, kan den forklare Prisdannelse under Differencepriser og „cut-throath competition“. Der er i saadanne Tilfælde ingen Tendens til

¹⁾ Föreläsningar I, Kap. II, § 1.

²⁾ Se f. Eks. Clark jun.: The Economics of Overhead Cost.

³⁾ Kap. 2, § 14.

Overensstemmelse mellem Priserne og Produktionsomkostningerne, regnet i Penge.

Ser vi paa Prisdannelsen under forenet Udbud, faar Marshalls Sondring, om Mængdeforholdet mellem de produktionsmæssigt forenede Goder kan varieres eller ikke kan varieres, Betydning. Det første Tilfælde maa atter deles; men i praktisk talt alle de Undertilfælde, der bliver Tale om, er Omkostningsprincippet helt eller delvis uden Betydning for Prisdannelsen. Det samme ser vi ved:

B. Sædvanepriiser, Priser paa ureproducerlige Goder og Monopolgoder.

Saglig set er der ikke mange Lighedspunkter mellem disse tre Undtagelsestilfælde, der her kun vil blive nævnt. Dogmehistorisk holdes de sammen af det Baand, at Klassikerne og Efterklassicisterne var fuldtud klar over disse Tilfældes Eksistens og Betydning som modificerende Omkostningsteorien, hvilket ikke gjaldt de Tilfælde, vi betragtede i forrige Afsnit¹). M. H. t. til Sædvanen stillede Mill sig paa det Standpunkt at fremstille Værdilæren som gældende for Markeder, hvor oplyst Konkurrence gjorde sig gældende, uanset at Sædvanen spillede ind i Prisdannelsen f. Eks. med Hensyn til Arbejdsløn og Jordrente.

Sidgwick gør gældende, at Konkurrence og Sædvane ikke altid er antagonistiske Principper (Eksempel: Fordelingen af fælles Omkostninger i Detailhandelen). Hvorfor vilde Mill nu kun tage Konkurrenceprisdannelse i Betragtning? Fordi han mente, at kun hvor Konkurrence er Enehersker, kan økonomiske Love af videnskabelig Nøjagtighed opstilles. Ashley siger hertil²): kan ikke en systematisk Fremstilling af aktuelle Fakta, „guided by the ordinary rules of evidence . . . deserve to be called scientific, even if it did not result in a law?“

Det vil ikke være svært at finde Eksempler paa følgende almindelige Sætning: Undertiden virker Sædvanen som prisbestemmende Princip, hvor Omkostningsprincippet ikke kan anvendes eller faktisk ikke bliver anvendt. Men undertiden virker Sædvanen prisbestemmende gennem Omkostningsprincippet, idet den dekretter Udgiftselementer, der vel ikke er teknisk nødvendige, men derfor lige uundgaaelige.

Med Hensyn til ureproducerlige Goder er det værd at mindes Seniors klare Redegørelse, hvoraf det fremgaar, at Forskellen

¹) Dog havde Mill noget om joint supply.

²) Fortalen til hans Udgave af Mills Principles.

mellem de reproducerlige Goder og de ureproducerlige ikke er, at de første Goders fortidige Produktionsomkostninger er af Betydning, de sidstes eventuelle, fortidige Produktionsomkostninger uden Betydning¹⁾, men at Forskellen er, at der for de første Goders Vedkommende nu produceres lignende Goder. Ricardo undervurderede nu utvivlsomt Størrelsen af den Gruppe Undtagelser fra Omkostningsteorien, som de ureproducerlige Goder udgjorde. Mill udvider Gruppen gennem mange Eksempler. Jevons og Böhm-Bawerk tager i første Omgang principielt Udgangspunkt fra Gruppen i deres Værdilære.

Monopoliserede Goder tog Klassikerne endelig meget lidt Hensyn til i Værdilæren. Dette hang sammen med, at de ud fra deres socialetiske Anskuelser blev ført ind i en polemisk Bekæmpelse af Monopolet, der ganske stillede Interessen for teoretiske Overvejelser i Skygge. Omkostningsprincippet og den fri Konkurrence var mere for dem end teoretiske Hjælpemidler i Forklaringen, de var normative Principper. „Passede Teorien ikke helt, vilde den komme til at passe, naar man fik sine politiske Ideer gennemført“. (Zeuthen i Natøk. Tidskr. 1929, Side 265). Kan man ud fra dette ikke bebrejde Klassikerne, at de ikke opbyggede en positiv Monopolteori, kan man imidlertid bebrejde dem, at de ikke gjorde opmærksom paa, at den skarpe Sndring mellem fri Konkurrence og Monopol, som deres Teori fremviste, ikke eksisterede i Virkeligheden. Borset fra Cournot er det først paa denne Side Aarhundredskiftet, at man har indset, at det ikke gaar an, at „Teorien kun omfatter et Par Ydergrænser, det absolutte Monopol og den uindskrænkede Konkurrence“, men at det gælder om at klarlægge „det tomme Rum imellem, som er hele eller Størstedelen af den virkelige Økonomi“²⁾.

¹⁾ En Anticipation af Jevons Standpunkt: bygonos are for ever bygonos.

²⁾ Zeuthen anførte Sted.